

КЭНДИМИЗИН БАҢАРЫ

1962

КЭНДИМИЗИН БАҢАРЫ

Баһар келир...
Көйдө булудлар парчаланыр,
экси чаја дүшүр, елө бил,
Суллар ашыб-дашыр,
Тала-тала ахан бузлар
булудларла жарышыр.
Дүздө гар өрнүр,
Тезө оглар көрүнүр көмкөй,
гуш димдији бојда
һаңа-һаңа, төк-төк,
Сәма ағ көган көјнөјини
чырыр парча-парча, верир күлөјө
синөсини көјөрдөрөк.
Сөһөрин јухуду көзлөри
Уфүгдө гызаран төк
гыш көзлөрини ағардыр
дағ башындаи.
Күнөшин үзүнө
ағ пөрдө салыр асман.
Күнорта, дејүлмүш ушаг төк
ағлајыр булудлар зүлүм-зүлүм.
Сонра гырмызы шефөглөр төкүлүр

152

торпаг үстүнө
золаг-золаг, дилим-дилим.
Кечө улдузлар бахыр јерэ
горха-горха, титрөк-титрөк.
Бахырлар үч ај хөстөликдөн сонра
көзлөринин ағ тәнзифи
јени ачылмыш хөстөлөр төк;
горха-горха, титрөк-титрөк...

I

Өзиз ана!
Јөгин мән јаздыгымдан
даһа көзөлдир кендимиздө баһар.
Һөлө, нәфөсимдө күллөрин өтри,
гулағымда гушларын сәси вар...
Јөгин чајдан дөнөн көллөр
дырнағилө гары ешир,
дөчөл ушаглар кими
нечө чархы хоруз
кәрмәликдө дејүшүр...
Сары күркүнү салыб чийиннө
Һампа Вәли, хырман јериндө хамдан чыхарыр
чүтө келөчөк өкүзлөри...
Зәнчөфил Көрим дө
көнди алыб башына гышгырыр јенө...
Тахта хончалары
дүнјанын тапылмајан
надир не мәти кими
дүзүб гапы өнүнө,
күнө верир Һөсөн дө
кечөн илдөн дүканда
кифсимиш малларыны.
Ханлыг һөјөтиндө дө
мубашир төмизледир

153

ханын долу галмыш анбарыны...
Өмрүндә чаны гызмајан
Кечи Сәмәд дә,
тајанын дибиндә хумарланыр
ачыб јахасыны...
Иш архасынча кедән чаванлар
назырлајыр чарығыны, патавасыны..
Кәндә баһар кәлир...
Баһар кәлир, ана!
Гарышга кими
јувасындан чыхыб
һәрә үз гојур бир јана...

II

Ана!
Бу күн чәршәнбәдир,
көһнә илин ахыр чәршәнбәси.
Јәгин кәндә гајыдыр
суда бәхтинә бахан,
гырмызы башмаглары илә
дәјирман архына чыхан,
әлләри кузәли гызларын дәстәси.
Чаванлар дүкан габағында
јумурта дәјүшдүрүрләр
Јығылыб кома-кома.
Кими мүдафиәјә чәкилиб,
кими кечир һүчума...
ушаглар нечә чындыр исладыб
зејтунда, ахшам јандырыб
товламада атачаглар көјә
рәнкбәрәнк фишәнк јеринә.
Кәлинләр очаг башында

һәна јахырлар әлләринә...
Фәгәт, нечә-нечә ев вар
бу шәнликдән узаг.
Нечә-нечә ана
нә оғлуна сәтин көјнәк ала билмиш,
нә дә гырмызы башмаг гызына.
Сән дә гысылыб комамыза
тәбиәтин пулсуз-парасыз
һамыја пајладығы бу не'мәтдән
пајсыз галмысан елә бил.
Нә һәна јаханын вар,
нә арх үстүнә кедәнин,
Сәнинчин фәрги јох—
ја көһнә олсун,
ја да тәзә ил...

III

Бу күнсә јени илин биринчи күнүдүр,
һамы бајрамлашыр,
һамы күлүр...
Ахшам, габдакы балыг
судан атылыб дүшәндә
ил тәһвил олду,
Өзү дә өкүз үстүндә.
Белә хәбәр јајылды кәндә
«...Ил боллуг олачаг,
һамынын башы гарышачаг ишә...»
Ахы, өкүз ишләкдир.
Демәк, сизин һалыңыз
һәмишәки кими галачаг,
дәјишмәјәчәкдир...
Кәндлинин доғулдуғу күндән
ишләмәк олуб пешәси.

Инди она нэ верэчэк
jeni илин өкүз бүрчүнэ дүшмәси?!

Сөнән очаг үстүндө
кечэдән галан газанынын
һәлә ачмамысан сәрпушуну.
Көзләринин аловларилә гурутмусан
ичин-ичин аглајан
шамын көз јашыны...
Сүфрәјә сәмәни гојмусан—
гураг кечмәсин баһар.
чөрәк, буғда, су дүзмүсән,—
һәрәсинин бир мә'насы вар.
Бир дә оғлунун шәклини гојмусан
сүфрәнин баш учуна,—
Јеканә оғлундан нишанә.
Гышда күрәјини ајаза вериб
лајласыны чалдығын,
јајда зәми јериндә
гундағыны дәрз көлкәсиндә салдығын.
күләкдән горујуб,
күнәшдән кизләтдијин,
аглајанда аглајуб,
күләндә севиндијин,
әлиндән тутуб јеридәндә
бир күн әлиндән тутачағына
инаныб өјүндүјүн,
өмрүнүн баһасына
боја-баша јетирдијин,
бар верән заман
бир баһар кечәсиндә итирдијин
оғлунун шәклини...
Бир һалына бахын ананын!
Ијирми ил кешијини чәкиб
һәр аддымыны изләјән,

Инди дә сојуг комада тәк отуруб
оғул јолу көзләјән бир ана!
Сиз дәрдинә бахын ананын!
Јох!
Бу дәрд тәкчә ананын дејил,
синәсиндә бир јара,
алныннда дамғадыр
Дөвранын!!!

IV

Әзиз ана!
Јадымдадыр,
Бир баһар кечәсијди
сән мәни јола саланда...
Чајлагдан адлајуб
ел јолуна чатана гәдәр;
Гаралтым кечәнин зүлмәтиндә
көзүндән итәнә гәдәр;
көһнә шала бүрүнүб
гапы ағзында галдын.
Тез гајыдым дејә архамча су да атдын һәлә...
Јадымдадыр, јерә нәфәс көлмишди,
бузлар әријирди килә-килә.
Дамчылар ирмагда бирләширди,
Ирмаглар гошулурду дағдан ахан селә...
Бир дамчы кими нечә ирмагдан,
селдән кечдим мән дә.
Бир далғалы чаја гошулдум
шәһәрә кирәндә.
Күнәш—көксүмдә,
баһар—нәфәсимдә иди.
Заманын аһәнки—
булудлара тохунан сәсимдә иди.
Чајын нә саһили варды,

нэ дэ сону.
Ахырды күчэ долусу,
хижабан узуну.
Фэсиллэр доланды,
иллэр өтдү, ана!
Мэн бир зэррэ кими
дүшдүм үмманэ—чагладым.
мэгрибдэн мэшригэ гэдэр.
сэсими һэр јердэ,
һэр јердэ ешитдилэр...
Ешитдилэр бир зэррэнин
каинаты долдуран сэдасыны.
Бир зэррэ олсам да,
титрэтдим, ағаларын—
өкүзүнүн, бујнузу үстүндэ
гэрар тутмуш дүнјасыны.
Бир дамлајам, ана!
Сэнин, һэјатын,
кэлэчэјин,
бир дэ—кешмәкешли һэрәкатын
бир дамласыјам!...
Бир дамлајам!
Нэ саһил гумуна һопасыјам,
Нэ баһар думаныјам,
нэ јағыш топасыјам—
күлөк чиловлу булудларын
этэјиндэн салланам,
бир көз гырпымында
үзү ашағы јуварланам...
Бир дамлајам, ана!
Һэр шеј өз эслинэ гајытдығы кими
мэн дэ бир баһар сәһәри
дөнәчәјәм јанына,—
45-чи илэ дөнәчәјәм јенидән!
Кечә гаранлығында чыхдығым комаја

күнәшин одлу ганадларында енәчәјәм мән!
Инди шәклини гојдуғун јердэ
өзүм отурачағам, сәниилэ үз-үзә.
О күн ики бајрам кэләчәк кәндимизә.
Сән дэ ширни дүзәчәксән сүфрәјә
бол-бол, үрәјинчә.
Сонра гапылары ачыб
әлләриндә гырмызы јумурта
ев-ев, күчә-күчә
кәзән ушағлары чағырачагсан
—Кәлин, балаларым!
Кәлин!
Кәлмишдир мәним дэ әсил бајрамым,
әсил баһарым.
Кәлин!!!
Бу сәсдән
Көјдә булудлар тала-тала,
чајда бузлар
парча-парча јерјәчәк.
Ирмағлар, селләр ахачаг.
Јердән көј отлар галхачаг.
Күнәш дэ һәмншәлик ачачаг үзүнү.
О күндән башлајачаг
кәндимиздә
торпағын,
инсанын,
һэјатын тәзә күнү...

1962

ЛАГЕЈД

Дүнән сүфрә башында
бир достум деди:
—Јаман лагејдсән, јаман.

Нә жемәжинә бахырсан.
нә кејиминә.
Бу дүнјанын дәрди
галмајыб ки, сәнә.
Бу һәјат беләдәр,—
нечә тутсан, елә дә кедәчәк,
Бабалыны гој бојнума,—је, ич,
кеф чәк.
Боғаздан нә кечди газанчдыр,
Нә кејдин о галачаг.
Дедим:—Достум,
мәни дә дүшүндүрән будур,
анчаг нијә елә лагејд олаг ки,
һәјат истәдији кими ахсын,
о ахына гошулаг биз дә!!
Куја јејиб-ичмәк!
бир дә—сәссизчә ахыб кетмәк имиш
һәјатда мәгсәдимиз,
вәзифәмиз дә!
Инди зәррәнин партламасындан
дәјишир дүнјанын иглими.
Нијә биз сәсимизи учалтмајаг
о зәррә кими!
Нијә ахына гошулаг!
Ахыны мәгсәдимизә јөнәлтмәјәк.
Нијә бизи дүшүндүрән,
бир гарнымыз олсун,
бир дә әјнимиз.
Бунунчунму кәлмишик һәјата биз?
Достум—јахшы фикирләш!
Көр сән нәјә лагејдсән, мән нәјә!
Даһа бир сөз демирәм...
Галаныны өзүн вур даш-тәрәзијә...

1962

МӘН ҮММАН ЛӘПӘСИЈӘМ

Сән
гумлары шор суларла јујулмуш бир саһил.
Мән бир үмман ләпәси.
Далғаларын чијиндә
һанадландым вүсалына
нечә ај, нечә ил...
Фәгәт, нә һәвәсим азалды,
нә дә ғырылды инадым.
Архам үмман олмасажды
бәлкә дә јорулардым...
Мән бир ләпәјәм,
нәғмәм—сәнин һәсрәтин.
Пычылтым—гәлбимин сәсидир.
О сәс, вүсал күнләринәдәк кәләсидир.
Мән бир ләпәјәм, динчәлмирәм
күнәш доғандан
улдузлар суја дүшәнә гәдәр.
Динчәлмәјәчәјәм,
Биз һәмишәлик говушана гәдәр.

1962

НӘРКИЗ КҮЛҮ

Чәлдә гар јағыр,
ала-чалпов.
Евдә күлғабында нәркиз чичәји.
Хумар көзләриндә
һәјат ешгиндән јанан алов,
башында јарыб чыхдығы гарын
ағ ләчәји.
Гара кирпикләриндә
нечә кечәнин бал јухусу.

349—11

Нәфәсиндә
торпаға һәлә гәдәм гоҗмамыш
баһар гоҳусу...
Әжилиб гулағына пычылдаҗырам:
—Чичәк олса да адын,
әмәлинлә гәһрәмансан,
гәһрәман.
Каш, сәнин кими
баһардан мүҗдә кәтирмәк үчүн
шахтаҗла, боранла үз-үзә дурмағы
бачараҗды һәр инсан.

1962

ФИЛ

Биринчи чәркәдә отурмушуг сиркдә
оғлумла гоша.
Һәр оҗун, һәр тамаша
елә бил надир не'мәтидир чаһанын.
О каһ әл чалыб,
каһ да диггәтлә бахмагла
билдирир севинчин, һәҗәчанын.
Бә'зән сәһнәдә баш әҗиб
кедәнләрин даһынча
елә үрәкдән күлүр ки,
лап көзләри җашарынча.
Гуш учур; пәрвазлаһыр о да.
Ат гачыр, һәвәсләнир.
Нә бир сөз сорушур, нә дилләнир.
Баһыр диггәтлә
һәр шеҗә,
һәр шеҗә
һәвәсләнир...
Бир гадын кәлир сәһнәҗә,

162

архасынча җекә бир фил.
Дәрисе шоран торпаг кими
Чадар-чадар.
Әл чалыр оғлум,
Әл чалыр тамашачылар...
Гадын гүрүрлу,
гадын фәтһ етмиш
фәрмандеһи андырыр.
Җапышыб хортумундан
Фили сәһнә боҗу доландырыр.
Сонра фил башыны саллаҗыб дурур.
Дурур әмрә мунтәзир.
Инди гадын тәк кәзир
Оҗнадараг шаллағыны.
Бирдән филин хортуму үстә
гоҗуб аҗағыны
әмр едир она:
—Еҗ, тәнбәл,
галдыр мәни боҗнуна?
Фил хортумуну узадыб
бир одун парчасы тәк гоҗур ону
гулагларынын архасына.
Гадын әлини җелләдир һавада.
Һамы әл чалыр
онун бу әдасына...
«Җаманча җорулдум.
Исти олду мәнә»
Фил җарым тән хортумунда
бир гуш ганадыны галдырыб
җел вурур саһибәсинә.
Тамашачылар күлүр...
Агачла үч дөфә вурур
Филин башына,
демәк дүшмәк истәҗир гадын.
Палыд көвдәси тәк аҗаглар бүкүлүр,

11*

163

Сонра хортумуну сэрир
халынын үстүнэ пиллэ-пиллэ
чин-чин.
Гадын сарајдан енэн кими
енир бу пиллэлэрлэ,
Бир парча гэнд атыр торпага
Филин бу хидмэтлэријчин.
Лэнкэр вурараг фил
галхыр јериндэн...
Эл чалыб күлэн оғлума
демэк истэјирэм мэн:
—Оғлум, бу фил дејил!
Бир ады, бир дә көркэми вар.
Әсил фил Африкада мешэлэрдэ јашајыр!
Ағачлары көкүндэн чыхаран хортум
ајаглар алтына сэрилдими,
ширлэри гуру јарпаг кими эзэн дизлэр
бир парча гэнд үчүн әјилдими,
даһа о фил дејил, оғлум!
Нарам олсун она о көвдэ,
о хортум!
анчаг өлмәмәкчин
эл ачан диләнчијә охшајыр.
Өзү дә билмир нә үчүн јашајыр.
Бир парча гэнд үчүн
нәслини дә,
адыны да тәһгир етмиш.
Итирмиш мәнлијини дә,
һәјатыны да,
Азадлығы да әлиндән кетмиш.
Үзүндә нә гезәб вар,
нә күлүш.
Бир мә'дәси вар;
бир тикә гэнд атылыр она һәр күн
Бир хортуму вар

Јер сүпүрмәкчүн.
Бир дә чадарланмыш дәриси;
О да өјрәнмиш көтәјә.
Јох, оғлум јахшы бил,
о фил дејил!
О фил дејил!

1962

ТОРПАГ

Билмирәм һансы мүдриг инсан
бу ады вермиш сәнә:
«Торпаг!»
Сәнә «Ана»,
«Вәтән» дедик,
анчаг е'тираф етмәлијик дүзү
өз эзәмәтини итирмәди
јенә «Торпаг» сөзү.
Севдик сәни анамыз гәдәр.
Инсанлар сәнин јолунда
дәстә-дәстә,
нәсил-нәсил
өлүмә кетдиләр.
Синәнә көз јашы ахды
килә-килә,
ган төкүлдү золаг-золаг.
Нечә дә лагејд гаршыладын
торпаг,
Исти көз јашыны да,
гајнар инсан ганыны да,
бәлкә бунунчун
«Торпағын үзү сојуг олур»,—дедиләр.

гәбул етдин
инсанларын бу бөһтаныны да.

I

Атам доланды башына
ајағы жалын,
башы ачыг,
Деди: «Бәлкә сән
судан, күнәшдән
корлуг чәкмәжәсэн...»
Өзүнү ода, суја вурду гоча.
Әлләри шахтадан јана-јана
Нечә чајын сујуну ахытды
гурумүш додагларына.
Комамыза күн дүшмәди,
«Биртәһәр доланарыг» деди.
Кәнддән ун гуртарды
ушаглар тәрә гајнадыб једи.
Анчаг
саға, сола чевирди сәни һәр күн;
«Торпаг күнәшсиз галмасын...»
Сон овуч бугданы да
сәпди синәнә «торпаг сонсуз олмасын...»
Дашдан чыхартды чөрәји
јазыг атам.
Ахшамлар чанынын агрысындан
ушаг кими ағлады,
Фәгәт, јенә үмидини сәнә бағлады:
«Торпаг һәјатымыздыр» деди.
Нә ата билди.
Нә уда билди...
Бир күн дә синәнә сөјкәјиб
заманын гырманчындан
шырым-шырым олмуш синәсини,

аланда сон нәфәсини,
јенә сәни гучаглады
һамыдан габаг.
Өлдү...
Овчунда бир чәнкә торпаг!..
Сән һисс етмәдин бу дәрди!
Јох!
Һисс етмәдин јәгин!
Ахы, мәним тәк
нә һөнкүр-һөнкүр ағладын,
нә дә анам кими ичин-ичин!..
Һисс етмәдин бу дәрди јәгин.
Билмәдин бәлкә
голларынын гүввәсини,
алнынын тәрини
арх сују кими ичдијин,
һиссини,
һәјәчаныны,
бир дә һәјат ешгини
орагсыз, дәрјазсыз бичдијин
бир дәри,
бир дә сүмүк јығыны олан
бу инсан,
бир күн јолда галачаг.
Бәлкә дә билмирдин буну?!
Фәгәт нә олду,
Сәнә гучаг-гучаг күнәш верән адамын
Ахырда уддун гәлбинин одуну!
Анчаг, биз јенә
нә «гатил» дедик,
нә дә дүшмән олдуг сәнә.
Атамын өлүмүндән сонра
гардашым чәкди назыны,
бабамдан сонра
атам чәкән кими.

«Торпаг һәҗатымыздыр» дедик,
севдик сәни
ана кими
вәтән кими.
Чәкдик назыны
атам чәкән кими...

II

Анчаг,
сән ана олмадын бизә
(бабалар демиш:)
«Еј үзү сојуг торпаг»!
Анам дөздү
күнләрин ағына, гарасына.
Сығынды атамн
күнәшсиз, чөрәксиз комасына.
Дөздү;
әлләринин чадарына,
дизләринин јамагына.
Бир дәфә дә «ачам» дејә
јыхылмады ағанын ајагына.
Фәгәт сән!
Сују олмајана
бир сүнбүл вермәдин.
Өкүзү олмајанын
үзүнә күлмәдин.
Јохсуллуг нә олдуғуну билмәдин!
«Вер, верим!» дедин
Базар баггалы тәк.
Даһа демәдин
кәндиси бош галанлар ачындан өләчәк!
Билмәдин
кәтирән кимдир, апаран ким.
Нәш'әдән гәһрәһә чәкән,

ачындан фәрјад гопаран ким.
Күндә бир ада јазылды
саһиблик кағызын,
динмәдин...
мәһсулун һәр ил
бир анбара долду,
динмәдин...
үстүнә нечә ад,
нечә гајда гојулду,
динмәдин...
сәнни јолунда
нечә арзу күлә дөндү,
динмәдин...
«Анамн челизидир бу торпаг!»
дејән аға
өјүндү, динмәдин...
Бәлкә сән дөзүмлүсән, торпаг!
Ахы нә гәдәр дөзәчәксән
бу тәһгирә,
бу таптаға?
Нијә фил көвдәнлә
галхыб ајаға демирсән:
—Еј анасынын челизини,
бабасынын мирасыны ахтаран чәнаб!
Даһа бәсдир шәчәрәбазлығыныз!
Бу күндән
гуртарды бу ирси һагг-һесаб!
Бир дә сән кимсән,
саһиб оласан мәнә?!
Өмрүндә әлин тохунмајыб әлимә,
нә шахта чәкмисән мәнимлә
нә исти билмисән!
нә севинчими дујмусан,
нә кәдәrimi бөлмүсән!
Билин! Нә саһибим вар мәним, нә ағам!

Мән
мәни әкиб бечәрәнлә
бу һәјата ортағам!!!

III

Еј ана торпаг!
Мән истәјирәм сән һарај чәкәсэн,
Һарај!
Бүгүн инсаңлар ешидә е'тираз сәсини.
Өзүн өз әлләринлә парчалајасан
«Мән торпағын саһибјәм!» адлы
бәшәрин
нәсилдән-нәслә кәлән фачиәсини!..
Гој, кәндлијә сәдәғә кими
Тала-тала торпаг верән
чәнабларын әлләри дүшсүн јанына!
Гој утансынлар
Халгын малыны оғурлајыб
јенидән саһибинә сатдығларына!
Мән буну истәјирәм анчаг;
нә саһибин өлсүн,
нә аған!
Сән дә мәнимлә бир чәркәдә
сәсини учалдасан!
Еј ана торпаг!
Еј ана торпаг!

1962

* * *

Нечә баһар јола салмышам,
анчаг нә чырчырама кими ојнаг,
нә гурбаға кими сојугганлы.
Нә дә көјләр кими дарылмышам
сисли, думанлы.
Гәһрәман да олмамышам,
дүшмән ордусуну пәрән-пәрән сала билим.
Бир көзәл гәлбини дә овламадым,
Фәрһад тәк мәһәббәт дүијасында гала билим
Бүдрәдијим чағлар да олуб,
Јыхылмамышам анчаг.
Нә өзкә һесабына јашамағ истәмишәм,
нә башгасынын әлилә учалмағ.
Кешмәкешли илләрдә өтсә дә кәнчлијим
тәәссүф етмирәм јенә.
О илләри јенидән гајтарсалар мәнә
инан, беләчә јашајарам
Башы уча, үзүағ.
Өмрүн најызына гәдәм гојуб
төкүлсәм дә јарпаг-јарпаг,
гәм јемә, севкилим.
Бир дә ки, нә гәм,
мән ки, кәнчлијими итирмәмишәм.
Һәлә гыша да чох вар..
Нә үчүн јашадығыны дујан
өмрүн најызыны да, гышыны да
баһар кими јашајар.

1962

ҲАҶАТЛА ӨЛҮМҮН АРАСЫ БИР АНДЫР...

(Баллада)

Ғөрмәтли һәким Н. Шәмсәддинскијә

Ушағлары гоншуја тапшырдын:

—Көзүн үстүндә олсун,

Индичә кәлирәм,—дедин.

—Мәни гурд кими дидән ағрыја

даһа дөзә билмирәм,—

өлүрәм,—дедин.

—Шофер, аста сүр,

Јоллар нараһатдыр... јаман...

—Шофер, тәләс бир аз...

Өлдүм бу ағрылардан.

—Шофер аста...

—Шофер тәләс...

Һәлә дә гулағымдадыр

кет-кедә зәифләјән о сәс,

—Аста...

—Тәләс...

I

Интизар ағыр олур

о вахт ки,

јахын адамын хәстә ола.

Көзүн килид јериндә,

гулағын сәсдә ола.

Долудур адамла интизар отағы.

Кими мәктуб көзләјир,

кими хәстәсини.

Мән һәлә дә унуда билмирәм

сәнин инләјән сәсини...

Өзүм өз әлимлә вердим сәни

ағ кәјимли шәфгәт бачысына.

Инди дә дөзә билмирәм

һичранын ачысына.

Нијә вердим,

Нијә?!.

Јох...

Вермәсәјдим,

һәмишәлик итирәчәкдим јәгин.

Ахы, башынын үстүндәјди

гара әлләри әчәлин.

Сәни һәмишәлик итирәчәкдим јәгин...

Нә отурмаға гәрарым вар,

нә бир јердә дура билирәм.

Узуну беш аддым олан отағы

бу башдан, о баша

кедирәм, кәлирәм...

Кедирәм, гулағым сәсдәдир,

Гапы ачылыр бирдән.

Кәлирәм, көзүм ајрылмыр

ачар јериндән.

Гапынын архасында

ким исә кәзир, сәни ешидирәм...

Чөлдә күләк әсир, сәни ешидирәм...

Бир ушағ ағлајыр

ичин-ичин, сәни ешидирәм...

Ана нәғмә дејир көрпәсијчин,

Сәни ешидирәм.

Сәни ешидирәм,

гапынын сәсиндә.

Сәни ешидирәм,

шүшәләрин арамсыз

чинкилдәмәсиндә...

Күчәјә бахырам,

рузкарын ганадларыны дограјыр
електрик семи.
Һәр шеј,
Һәр шеј инилдәјир,
сән ағрыдан инилдәјән кими.
Заман нә ағыр кечир,
мәним кет-кедә ағырлашан
аддымларым тәк.
Фәгәт үмидим азалмамыш
«О инди кәләчәк...»
Анчаг сән кәлмәдин,
мәни кәтирдиләр јанына.
Кәлдим шәрик олам
дәрдинә, һәјәчанына.
Көрүрәм, ағ халатлы һәким
дырнағыны кәсир.
Сәнә «горхма» дејир,
анчаг өзүнүн әлләри әсир.
Азәрбајчанлы кәлин
үрәк верир сығаллајыб башыны;
лакин үзүнү чевириб јана
хәлвәти силир көз јашыны...
Отаг башыма фырланыр,
Бу нәдир?!
Нә дилим сөз тутур,
нә фикримә бир шеј кәлир,
тәсәлли верим сәнә.
Әјилиб бахырам,
думан архасында
улдуз кими көрүнән гара көзләринә.
—Кәлдин?
Мән кедирәм артыг.
Гој бир дә бахым үзүнә... бахым дојунча...
Сонра динмирсән...
Бир овуч мирвари төкүлүр

јанағын бојунча.
Төкүлүр синәнин үстүнә...
—Мән кедирәм...
Хејирдуа вер мәнә...
Ушаглары өпә билмәдим,
сән өпәрсән.
Өпәрсән мәним тәк,
ана додағы кими...
Бахырам,
додагларын титрәјир
туфана дүшмүш лаләнин јарпағы кими.
—Анама мәктуб јаз...
Елә јаз ки, билмәсин...
Сәнән шам тәк титрәјиб әријир сәсин.
Сәни апарырлар...
Дајаныб бахырам јенә,
Елә бил мәни атыблар
Дүнјанын мейвәринә;
доланыр башыма јер дә, көј дә.
Сән кедирсән көзләрин архаја баха-баха,
никаран.
Интизардадыр ушаглар евдә...
Доланыр башыма јер дә, көј дә...
Билмирәм арханча гачыб
сәни јаран һәкимин
әлиндән тутум,
ја евә кедим
јолуну көзләјән ушагларыны овудум.
(Бәс мәни ким овутсун,
ким?)
Бирдән сәни сорушсалар нә дејим?!
—Анаңыз кәләчәкдир!
Јохса...
Јох! Кәлмәјир дилим!

Анчаг кедирәм евә,
неч билмирәм ушаглара нә дежим...

II

Артыг совушмуш туфанлы анларын,
Совушмуш тамам.
Јатағынын баш учунда отурмушам.
Гурумуш додағына су төкүрәм
бир килә,
ики килә.
Елә бил баһар шәбнәми дүшүр
шоранлыгда битән күлә...
Чөлдә күләк әсир јенә,
сәсләнир пәнчәрәләр.
Гаршы дамда ики нәфәр
Көјәрчин учурур.
Бири һаваланмыш јаман,
гонмаг истәјир,
гајтарыр күләк...
Сән инилдәјиб һәјәчандан:
—Фыртына... ону... мәһв едәчәк...
—Јох!
Нараһат олма, күлүм,
торпаға бағлананы
көјдә һаглаја билмәз өлүм.
Сән дә учмушдун елә о гуш кими,
туфан гојмурду енәсэн.
Фәгәт һәјат ешги,
бир дә инсан әли
јетишди көмәјә—
гајытдын јенә сән.
Гајытдын евимизә

о баһар нәфәсинлә,
гајытдын, һәјат долусу ширин сәсинлә.
Гар алтындан чыхан
Новрузкүлү кими
Чыхдын ағ халатдан.
Гајытдын,
гајытды һәјата бир инсан.—
Учду көзләримдән
јухусуз күнләримин ачысы,
учду тамам.
Инди; јатағынын баш учунда отурмушам.
Гурумуш додағына су төкүрәм
бир килә,
ики килә.
Елә бил баһар шәбнәми дүшүр
шоранлыгда битән күлә...
Севинирәм, јекнәсәг кечсә дә
мәнимчин һәр ан.
Севинирәм һәјата гајытмышдыр
һәјатчын доғулмуш
бир инсан...

1962

ГЫЗЫЛ БАЛЫГ

Пајыз күнәши төкүлмүш һовуза,
ајна үстүнә дағылан
чивә мунчуглары кими.
Нә сулар фыртыналыдыр,
нә тәбиәт әсәби.

Сакит пайыз навасында
хумарланыр һәр жан.
Суда күнәшин зәррәләрилә ойнажан
гырмызы балыглар да
тәглид едирләр тәбиәти.
Санки бу беш аддымлыг һовузда
тапмышлар сәадәти.
Һәрдән сары жарпаглар
титрәјә-титрәјә дүшүр сүјүн ајнасына.
Су да, балыглар да диксинир бу һала.
Елә бил бир жарпағын дүшмәсиндән
Һовузда фыртына гопачагмыш аз гала.
Балыглар сүјүн дибинә енир,
кирәч «дағын» овугларында кизләнирләр
бир заман...
Сонра да гумун үстүндә сүрүнүрләр
горха-горха, һәрасан...
Ким исә бир балыг салыр һовуза,
ири гызыл балыг.
Фыртына гопур елә бил,
су далгаланыр
һовуз дашыр,
һәр шеј, һәр шеј бир-биринә гарышыр.
Бир көз гырпымында јыхылыр кирәч «дағ» да,
суја гарышыр һовузун дибиндәки гум да,
лилләнмиш торпаг да.
Балыг да шаһә галхмыш ат кими
гујруғу үстә галхыб атыр өзүнү гыраға.
Сонра торпаг үстүндә
башлајыр сүрүнмәјә,
сүрүнүб чапаламаға.
Ону суја атырлар јенә,
бәлкә сакит олду дејә.
Балыг һовуза баш бурур,
буру гума тохунур.

Галхыр, сүјүн ајнасы гырылыр.
Бирдән шаһмар кими гыврылыр
јенә атылыр гыраға.
Синәсини дајајыб јаш торпаға,
сүрүнүр архасына бахмадан,
Сүрүнүр һараса...
Елә бил һисс едир балыг,
ону һовуза атачаглар бурада галса...
Тутмаг истәјирләр, сүрүнүр.
Галдырмаг истәјирләр,
чапалајыр.
Гаһадыны, гујруғуну дојәрәк јерә
санки торпағы гучаглајыр.
О, үзү үстә дүшмүш
бир ушаға бәнзәјир бу көркәмилә.
Һөнкүр-һөнкүр аглајыр...
Галдырмаг истәјирләр,
кетмир...
Кичик, сүрүшкән әлләрилә
торпағы гучаглајыр...
Бахырам, һејрәт апарыр мени...
Дејирәм:
—Еј инсан, вурма әлләрини!
Тохунма!
Ону далғасы адам боју галхан
дәнизә апармајачагсан әкәр!
Әл вурма һаһаг!
Сәнин беш аддымлыг һовузунда
о галмајачаг
Тохунма она!
Бош јерә дүшмә бу һәвәсә.
Азад јашамаг истәјәни салма гәфәсә.—
Гој гумларын үстүндә галсын,
синәсиндә фыртыналы үмманын һәсрәти
Гој сүрүнә-сүрүнә,

Һөнкүрә-һөнкүрә өлсүн.
Ону һовуза ғајтарыб, әлиндән алма
бу сонунчу сәәдәти...
Әл вурма!
Әл вурма!
О балыға, еј инсан!
Әл вурма, әкәр ону
азадлыға чыхартмајачагсан!

1962

ҺӘКИМ МӘСЛӘҺӘТИ

Доктор Вејсова

Ағыр хәстәјәм,
үрәјимдир ағырјан.
Һамы тәәччүб едир,
Мән бир адамам
һәрәкәтинә фикир верән,
пәһризини сахлајан.
Анчаг нә етмәк...
Синәмдә елә сызылдајыр үрәк
дөзә билмирәм бу һалына.
Көрүнүр чаванлыг едиб салдым ону
һәјатын дашлы, кәсәкли јолларына...
Һәким бахыр,
данышыр арам-арам:
— Нәфәс ал.
Алырам...
— Алма.
Алмырам.
Сонра әлини гојуб чијнимә күләрәк дејир:
— Әладыр синәндәки үрәк.

180

Јүз ил јашамаг олар,
бәли, јүз ил...
— Бәс бу ағырлар нәдир, һәким?
— Горхулу дејил.
Ики һәфтә узан,
һамысы кечиб кедәчәк.
Дузлу, бузлу јемә,
дилинә гызармыш әт дәјмәсин
нә тикә, нә дә дөјмә...
Нә гырмызыдан меј елә,
нә дә ағдан.
Анчаг бу дәрманлары
јемәкдән габаг,
јемәкдән сонра,
бир дә јемәк арасы атарсан.
Ики һәфтәдән тез дурма,
чалыш өзүнү јорма.
Охусан, анчаг фелјетон оху.
Киноја, комедијаја бах.
Күндә дөрд саат һавада ол,
сақитлик олсун анчаг.
Бир дә әсәби олма јерли, јерсиз...
Һәким кетди,
Гәлбимлә галдыг икимиз.
Бүтүн дәрманлары атдым,
Дүз ики һәфтә јатдым.
Пәһриз дә сахладым...
Сағаландан сонра
бүтүн күчүмү, ирадәми топладым
бачармадым амма...
Гәлбимә дедим:
— Чалыш сән,
јерли, јерсиз әсәби олма...

1962

181

* * *

Багда ики гадын отуруб
бири гоча, бири чаван,
Ики ушаг ојнајыр,
бири гыз, бири оғлан.

Гыз күл дәриб чөләнк һөрүр.

—Дәрмә!

Бағбан әми көрүб
ачығы тутачаг сәнә.

Дејиб горхудур анасы.

Гыз бу колу бурахыб
о бир колдан дәрир јенә.

Оғлан гуша даш атыр.

Ачыгланыр нәнә:

—Атма!

Ај бала јазыгдыр, өләр а!
мансы һисс исә тә'сир едир ушаға,
дашы әлиндән салыр.

Гуш учур, оғлан баха-баха галыр...

Гыз чөләнк һөрүр

нә әмидән горхур.

нә анадан.

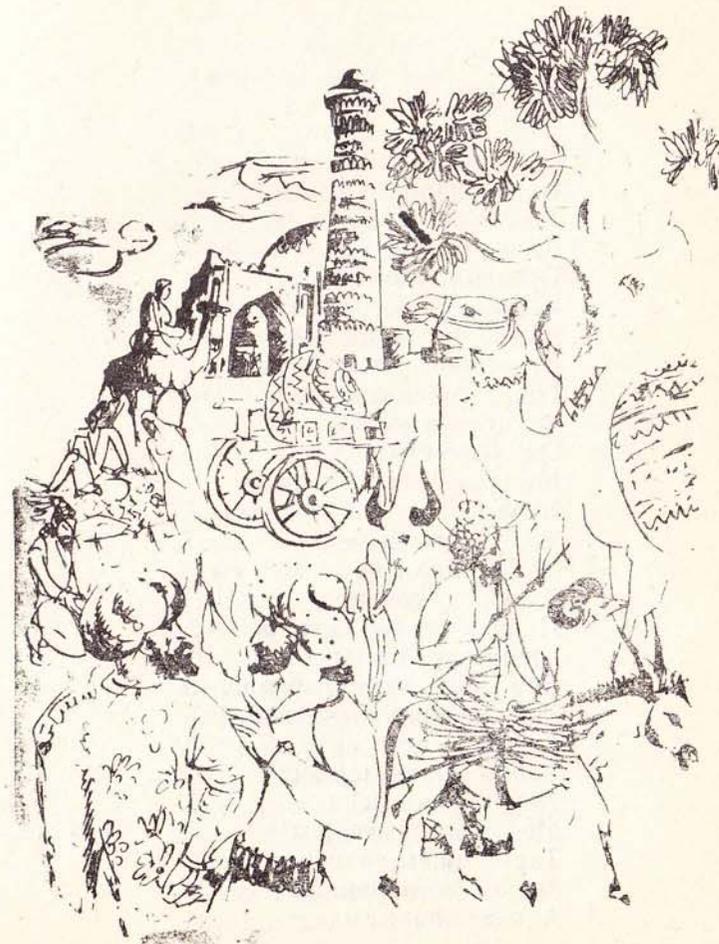
Бир учан гуша бахыб,

бир салдығы даша,

нәнәнин јанына кәлир оғлан.

1962

ПОЕМАЛАР

**ЭРДӘБИЛДӘ
БИР МЕЈДАН ВАР...**

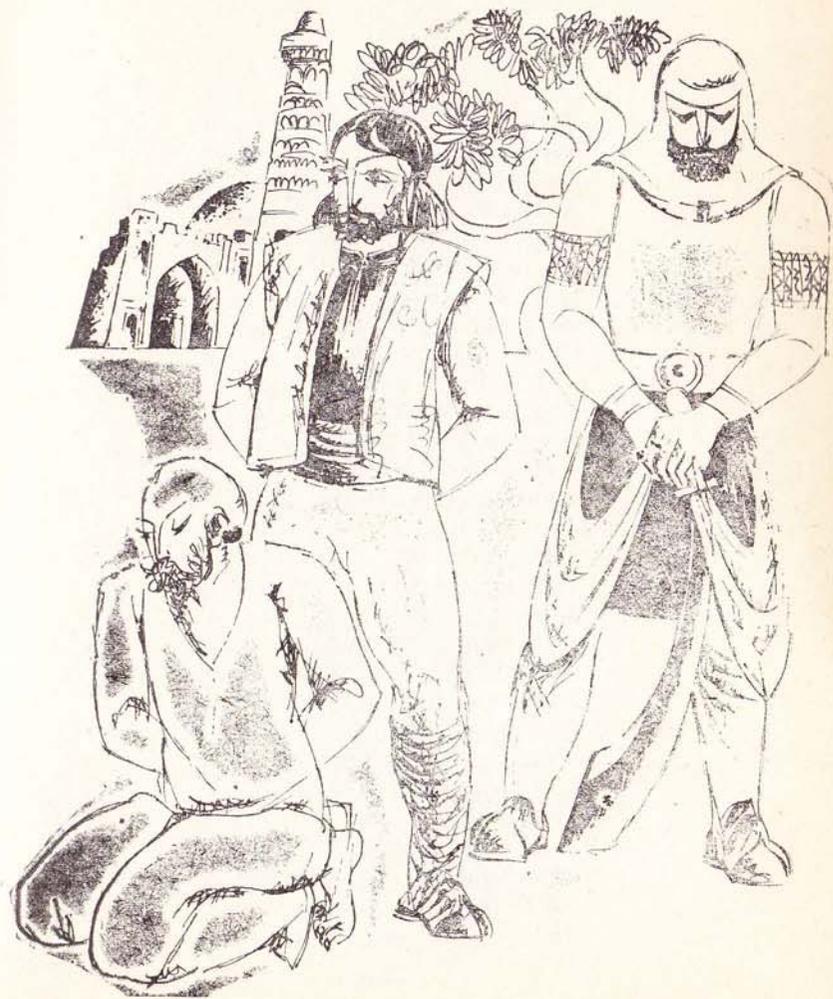
Эрдәбилә кәләнләр
Яхшы билирләр јәгин,
Кичик бир мејдан вардыр
Ортасында шәһәрин,
«Тәзә мејдан»дыр ады.
Күчлә кәлир јадыма,
Бу мејданын һаггында
Гочалар данышарды...
Фәгәт кимсә билмәзди
Ону бина етмишләр
Мин... нечәнчи сәнәдә,
Һәлә тәзә мејданын
Тарихи бәлли дејил
Чохларына јенә дә...
Бәлкә охучум дејәр
Иранда чох мејдан вар,
Анчаг онун һаггында
Бир кәлмә дә јазмырлар.
Мән дә јазмаздым, инан,
Үрәјим дашмасајды,
Бабам һаман мејданда
Көрдүјү һадисәни
Мәнә данышмасајды:
Тарих мин нечә иди,
Яхшы билмирәм буну.
Анчаг баһалыг иди,

Үч түмәнә кедирди
Шәһәрдә буғда уну...
Палаз, јорған, габ-гачаг
Төкүлмүшдү базара,
Чөрәк—чејран далында,
Қасыбларса—авара...
Кәндли алаг јејирди
Ач галырды мал-гара.
Дөвләтлиләр буғданы
Долдурмушду анбара.
Бир кәлин өрпәјинә
Бир каса ун верирди.
Беш күн јашамаг үчүн
Кими ев-ешијини,
Вар-јохуну верирди...
Бир хәлбир буғда сатыб
Беш аршыңлыг палаза,
Дүканыны бағлајыб
Һачы раһат кедирди
Ибадәтә, намаза.
Күчәдә өләнләрин
Тапылмырды саһиби.
Өләнләри хејријјә
Пишик өлүсү кими
Јығыб дашытдырырды.
Нә ибадәт, нә кәфән
Өлүјә ағлајан да
Көрүнмүрдү дејәсән...
Ара гарышыг иди,
Бах, белә бир заманда
Бизим тәзә мејданда,
Өз илыг нәфәсилә
Инсанлары, торпағы
Исиндирди баһар.
Јенә гарышга кими

Гајнашырды адамлар...
Бири жығыб евиндән
Мејданын ортасына
Дөшәмишди халыны,
Бири дә кәздирирди
Арвадынын шалыны.
Бири әжирмәк үчүн
Даранмыш јун сатырды,
Бир улағын үстә
Гуру одун сатырды.
Бири пахла гышгырыр,
Бири дағ јер алмасы,
Чырыг китаб, гәләмдан,
Көһнә шәкил рамкасы
Төкүлмүшдү һәр јана.
Дарчын чајы сатанлар
Һәј салмышды мејдана.
Алычы тәк-тәк иди,
Һамысы шеј сатырды,
Бекарлар бир тәрәфдә
Күнәшдән хумарланыр,
Мүркүләјиб јатырды...
Бу вахт зиндан тәрәфдән
Учалды шејпур сәси.
Сонра да чарчыларын
Ешидилди нә'рәси:
«Ешидин, акаһ олун,
Ешидин, акаһ олун.
Еј базар чамааты,
Фәрмандарын һөкмү вар.
Бу күн ики нәфәрин
Бојнуну вурачаглар!»
Санки көлә даш атдын,
Базар лал олду бир ан.
Чарчылар өтүб кетди,

Ары пәтәји кими
Гарышды јенә мејдан.
Гарышыб бир-биринә
Данышыр бөјүк, ушаг.
Ағыз дејән бир сөзү
Күчлә ешидир гулаг:
—Јәгин ки, оғрудурлар.
—Оғру олсалар әкәр
Әлләрини кәсәрләр.
—Јәгин бәһрә үстүндә
Ағаја ағ олублар.
—Бәһрәни вермәјәнләр
Кәңллә дустаг олурлар.
Аға салыб төвләјә
Нә су верир, нә чөрәк.
Албалы ағачыјла
Мөһкәмчә дејдүрәрәк,
Јыхыб улағын үстә
Күчәни доландырыр.
Ја да кәңдән чыхардыр
Комасыны јандырыр...
—Бәлкә сәрвәтлидирләр
Адлары, санлары вар.
—Ај чаным бу өлкәдә
Ады, саны оланы
Һансы һөкмдар тутар?»
Бурда, орда жығышыб
Кома-кома адамлар,
Пычылдашырлар һамы.
Һәрә бир күнаһ гојуб
Өлүмә мөһкум едир
Көрүб, танымадығы
Һаман ики адамы...
Пычылтыларла кечди
Һаман күнүн јарысы,

Кәлиб долду мејдана
Шәһәрин һәм чаваны,
Һәм гочасы, гарысы.
Чадра өртмүш гадынлар
Әтраф дама чыхдылар.
Арха сәфдә дуранлар
Ајағынын алтына
Кәрпич, сәбәт жығдылар.
Ахышыб кәләнләри
Даһа тутмурду мејдан.
Гәрибә тамашадыр,
Көрсүнләр ки, инсаны
Нечә өлдүрүр инсан.
Ахшама аз галырды
Учалды шејпур сәси,
Сонра да чарчыларын
Ешидилди нә'рәси:
«Еј чамаат, јол верин,
Еј чамаат, јол верин.
Кәтирләр мејдана
Инди мүгәссирләри».
Јолдан чәкилмејәни
Түфәнкин гундағыјла
Вурур полис нәфәри.
Арабанын үстүндә
Дустаглар голу бағлы,
Арабанын үстүндә
Ики полис јарағлы,
Кәлирләр ағыр-ағыр
Һаман мејдана сары.
Далғындыр дустагларын
Кәдәрли бахышлары.
Көрән нә дүшүнүрләр,
«Сән нә ширинсән, һәјат.»
Дустагларын өмрүндән

Галмыш анчаг бир саат...
Бири чал саггаллыдыр,
Күндөн жанмыш сифети.
Көзлөриндөн охунур
Һәҗатынын мөһнәти.
Биринин гара сачы
Дараимамыш нә вахтдыр
Хәҗалы да сачы тәк
Инди вараг-варагдыр...
Көрән нә дүшүнүрләр,
Өмрүн һансы аныны
О кәнч салыр һадына.
Нижә дама бахды о,
Бәлкә дә гадынлардан
Севимли арвадына
Бир хәбәр кәндәрәчәк.
Бәлкә нишанлыдыр о,
Көзү јолда галмышдыр,
Нишанлысы кәләчәк...
Көрән анасы вармы,
Анасы олса иди
Дөзәрдими бу даға.
Дүнҗанын о башындан
Ајаг јалын кәләрди
Оғлуну гуртармаға...
Бәс гоча нә дүшүнүр,
Һеч кәсә бахмыр нәдән.
Бәлкә хәчәләт чәкир
Тутдугу әмәлиндән...
Хәҗалыјла тәк галыб
Бәлкә бу сон анда о,
Тәк дүшүнмәк итәјир
Мин-мин адам јығышмыш
Бу бөјүк мејданда о.
Бәлкә инди һисс едир

Бирчә ширин күн белә
Көрмәдији өмрүнүн
Ләззәтини, дадыны.
Бәлкә инди вахт тапыб
Дүшүнүр бу ләһзәдә
Кимә тапшырыб кедир
Евини, арвадыны...
Мејданын ортасында
Сахлајырлар бу ара
Һаман мүгәссирләри.
Бир ағ атын үстүндә
Кәлир полис әфсәри,
Ејнәјинин үстүндән
О, бахыр адамлара.
Көзлүјүнү дүзәлдиб
Шәмширини јохлајыр,
Әлиндәки кағызы
Тәмкинлә вараглајыр;
Охујур аста-аста
Мәһкумларын һөкмүнү:
«Ики ај бундан габаг
Шәввалын филан күнү,
Көрдүјүнүз ағалар
Филан кәнддә әрбабын
Анбарыны јармышлар.
Мүбашири, катданы
Дөјүб говмуш кәндлиләр.
Гоншу кәнддә јохсуллар
Бу ишдән тутчаг хәбәр
Чувал-чувал дашынмыш
Ағанын һалал малы.
Сонра да бу нанкорлар
Јандырмышлар анбары...
Одур гәрар чыхармыш
Бизим адил һөкмдар,

Халгын һалал малына
Хор бахан бу адамлар
Гәтлә јетишсин бу күн.
Бу өлүм нбрәт олсун
Бир дә өзкәләр үчүн...
Иш ајдындыр, һөкм гәти.
Дустаглар өз ганыјла
Јујачаглар бу бөјүк,
Бу надир чинајәти...»
Әфсәр сусду бир анлыг,
Дустагларын јеринә,
Онун көј көзләринә
Санки чөкдү гаранлыг.
Әфсәр сусду бир анлыг,
Елә бил гәлби јанды
Дустагларын һалына.
Гоча әфсәрә бахды,
Әфсәр әјди башыны
Бахды атын јалына.
Гоча әфсәрә бахды
Бир кәлмә данышмады,
Әфсәр дә дилләnmәди,
Онун сон арзусуну,
Фикрини сорушмады.
Сусду далғалы мејдан
Сусду дағ көлү кими,
Әфсәр сусуб дајанды
Меһрабда сахланылан
Интизар өлү кими.
Бу вахт үзү рүбәндли,
Голларыса чырмаглы,
Әли јалын бычаглы
Чәллад һарданса чыхды.
Санки әфсәр чанланды;
Мејдан да угулдады,

Дағ көлү чалхаланды.
Гоча достуна бахды
Көзләриндә бир суал.
Кәнчин бахышларында
Һәсрәт долу бир хәјал.
О гара көзләриндә
Бир булағын сују вар.
Ахы о нә көрмүшдүр,
Һәлә онун гәлбиндә
Јашамағ арзусу вар.
Гоча достуна бахды,
Гоча һиссе етди буну.
Бу ајрылыг анында
Гучуб өпмәк истәди,
Кәндир кәсди голуну.
Чәллад кәлди габаға
Гоча көһлән нәр кимн
Дизини гојду јерә.
Гој раһат олсун гәлби,
Гој о кәнчин өмрүнү
Бир ан узада билсин,
«Достум сағ галды» дејә
О раһат јата билсин.
Гоча диз үстә чөкдү,
О, башыны әјмәди.
Бәхтинә ачымады,
Тәләјинә сөјмәди.
Гоча бахды сәмајә
Көјләр думан ичиндә;
Күнәш батыр үфүгдә,
Булудлар ган ичиндә,
Јох, булуд ағ кәтандыр...
Кәтан алышыр, јаныр.
Күнәшин ахан ганы
Булудлара сүзүлүр,

Булудлар лахталаныр,
Көjlәр сәһәр кенишди,
Инди нәдән даралды?!
Күнәш сөндү үфүгдә,
Көjlәр нечә гаралды.
Бир ағ көjөрчин учур,
Учур булуддан уча.
Гоча бахыр һәсрәтлә
Учан гушун далынча...
Фәгәт гоча билмәjир
Өмрүн вәфасы буму.
Боғаз илә бычағын
Арасы бир гарышдыр,
Һәjат илә өлүмүн
Арасы көз гырпымы.
Бу вахт бир күллә сәси
Силкәләjир меjданы.
Чәлладын синәсиндән
Сүзүлән исти ганы
Дамла-дамла ахынча
Дустағын күрәжинә,
Jериндән галхар гоча.
Чәллад зор илә алыр
Сонунчу нәфәсини
Синәсинә сөjкәjир
Әлиндәки бычағын
Күмүшү дәстәсини.
Бир күллә дә сәсләнир,
Әфсәр дүшүр атындан.
Гоча тәрландан ити,
Чырпынараг кәндири
Чыхарыр ганадындан,
Минир саһибсиз аты.
О күлләни ким атды,
Сорушан вар, билән jох,

Һараj дүшдү меjдана,
Jыхылан вар, өлән jох.
Гачыр тамашачылар,
Өзкәдән дә борч алыб
Һәрә бир аjаг, гачыр.
Полис әлиндә силаһ
Һамыдан габаг гачыр.
Гоча алыб оғланы,
О бир көз гырпымында
Тәрк еләjир меjданы.
Гоча чыхыр шәһәрдән,
Гоча кәндә аз галыр.
Полисләрин гачмагдан
нәфәсләри даралыр...

* * *

Сабаһ сөкүлмәмиш дан,
Шәһәрин адамлары
Оjанмамыш jухудан,
Полис тәзә меjданы
Алыр тамам араjа.
Кими дамда кизләнир,
Кими кирир таjаjа.
Даргалар да пусурлар,
Һамысы да jараглы;
Ов күдән овчулар тәк
Һамысы да сусурлар.
Сусурлар аj батынча,
Сусурлар күн догунча.
Елә бил ки, jендән
Дөнүб кәләчәк гоча.
Көзләjирләр интизар,
Үрәкләриндә горху,
Әлләриндәсә jараг,

Санки о-күллө атан
Һараданса чыхачаг.
Көзләјирләр, нә фајда,
Билмирләр ки, беләчә
Көзләсәләр бир ај да.
Олмајачаг бир фајда.
Әмр еләјир фәрмандар:
Базары јандырсынлар.
Јандырырлар тајаны,
Јандырырлар чардағы.
Елә бил ки, мејдана
Һаким чәкир көз дағы.
Базар дағылыр тамам
Күл галаныр үст-үстә.
Нечә-нечә дүкәндар
Наһаг јатыр мәһбәсдә...
Һәфтә өтүр, ај өтүр,
Һаким чыхарыр гәрар:
Көһнә мејдан јериндә
Тәзә мејдан салсынлар.
Мин нечәнчи сәнәјди,
Дејә билмирәм, инан,
Анчаг о күндән бура
Дејирләр «Тәзә мејдан»

* * *

Инди нечә ил кечиб
О замандан, о вахтдан,
Бабам—торпаг алтында,
Атам кетмиш һәјатдан.
Јенә чийиндә јараг,
Јенә гәлбиндә тәлаш,
Полис тәзә мејданда

Доланыб јаваш-јаваш
Дүкәндара көз гојур,
Алверчини јохлајыр.
«Шүбһәли адамлары
Һәр аддымда сахлајыр,
Горхур гоча јенидән
Кәләр тәзә мејдана;
Әфсәр јыхылар атдан,
Чәллад бојанар гана.
Билир мејдан чағласа
Бир дә о күнкү кими,
Ону јатыра билмәз
Нә полисин түфәнки,
Нә рәисин гәзәби...

Әрдәбил, 1943

ӘСРИМИЗИН ҲАГИГӘТИ

Берлиндән Вејмара кедәчәјәм мән,
Анчаг достларыма демәдим гәсдән,
Одур ки, вағзала кәлмәмиш һеч ким.
Бир мәнәм, бир дә ки, китабла долу
Қичик әл кифим.
Кечирәм купејә, орда бир нәфәр
Көркәмли пәришан, өзү мүкәддәр
Отурмушдур тәк.
Нә исә дүшүнүр фикрә кедәрәк...
О снгар чәкир.
Ону да өтүрән олмајыб нәдир?
Ғәтта пәнчәрәдән бахмајыр белә.
Адамлар данышыр көр нечә дилдә:
Бири әл еләјир:—Јахшы јол сәнә...
Бири кәстәрир ки, өпүрәм јенә...
Бири баша салыр:—тез гајыт кери...
Бири сакит дуруб анчаг көзләри
Бир дүнја сөз дејир өз әзизинә.
Бахырам, бу анлар доғмадыр мәнә...
Мәнним һәмсәфәрим чох гәрибәдир,
Отуруб сакитчә һеј снгар чәкир.
Астача јериндән тәрпәнир гатар,
О снгар чәкир...
Ғәлә әл еләјир одур адамлар,
О снгар чәкир...
Купедә икимиз кедирик демәк,
Сәссиз, сәмирсиз...

Ағартмыш сачлары о да мәнним тәк.
Әсрин јарысыны адламышыг биз.
Алмандыр, үзүндән көрүрәм буну,
Буна да јозурам сојуглуғуну.
Гатар бир дајаныр, ики дајаныр,
Бир снгар сөнмәмиш о бири јаныр.
Анчаг данышмырыг бир кәлмә белә.
Нә гәдәр данышар инсан өзүјлә.
Доғрусу, һөвсәләм түкәнир тамам:

М ә н

—Бир вахт бу јерләрдә гонаг олмушам,
Анчаг өлкәниздә гәрибәм јенә.
Кәлини таныш олаг...

Бәлкә сиз мәнә

Өтүб кечдијимиз көзәл кәндләрдән,
Бир шеј данышасыз.

Марағлыјам мән...

Бир дә шәрғлиләрдә белә мәсәл вар:
«Сөһбәт узун јола нәрдиван гојар».
Узатдым әлими:

—Мән Азәр.

—Нәјман.

—Мән азәрбајчанлыјам,

—Мән дә ки, алман.

Демәк, таныш олдуг.

Ај шәрғли гонаг,

Дејирсән јола да нәрдиван гојаг.

Нә көзәл мәсәлдир, һикмәтә бах бир.

Мәнә белә кәлир бу бир ше'рдир.

Мәчаз, мүбалиғә...

Нә истәсән вар.

Ше'р үчүн доғулуб Шәрғдә адамлар.

Мэн

—Тәкчә ше'р үчүнми?

Нөјман

—Ше'р аз дежил.
Ше'р вәзн, гафијә, көзәл сөз дежил.
Хәјјамы дүшүнүн ше'р дејәндә.
Вазеһи, Румини охудум мән дә.
Ше'р дә јазмышам һәлә бир заман.
Индисә өмрүмүн сон ашрымындан
Ашмышам бу јана...
Сачларымда гар,
Отругмуш очағым, анчаг көзүм вар.

Мэн

—Көзү күл алтында сахлајан очаг
Үмид вар бир заман јенә јаначаг.

Нөјман

—Јанмагчын од кәрәк, бир дә ки, одун.
Бир дөфә алышыб күл олмуш одун
Өмрү узун олмаз.
Пүфләјиб јандыр...

Мэн

—Бәлкә очаг өзү алышыб јанды.

Нөјман

—Ән бөјүк хошбәхтлик бах о замандыр.
Мәнсә нә алышыр, нә дә јанырам,
Бир күн сөнәчәјәм беләчә, тамам...
Һәрдән данышырам өзүм-өзүмлә,
Һара келәчәјик биз бу дөзүмлә
Јалан—доғру дону кејир әјнинә,
Көрүрүк, билirik, дөзүрүк јенә.
—Ганундур. Дөзүрүк биз дә «Гануна».
—Мәсләһәт беләдир, инанын буна,—
Инаныб дөзүрүк.
О гәдәр алданыб дөзмүшәм ки, мән
Инамым јох олуб јерли-дибиндән.
Һеч нәјә үмидим галмајыб даһа.
Анчаг бу садәчә бәдбинлик дејил,
Инана билмирәм, бу мәнлик дејил...

Мэн

—Инамсыз олмамыш дүнјада инсан,
Һәјатда бир шејә инанмалысан.
Јашамаг инамдыр,
инамсыз һеч кәс
Өмрүн мәнасыны дәрк едә билмәз.
Јашамаг өмүрдән өтән күн дејил,
Јашамаг илләрлә өлчүлмәјир, бил.
Адам вар күнләрә, илләрә мәфтун,
Илләрин сајыдыр һәјат онунчун.

Тутаг ки, һәр шејә лагејд олуб сән,
Беш ил чох јашадын бир өзкәсиндән.
Нәдир газандығын беш илдә, кәрәк,
Беш өкүз чәмдәји, беш анбар чөрәк.
Анчаг иничимәјин бу сөзләримдән,
Бу илк көрүшүмүз заманында мән...

Н ө ј м а н

—Нараһат олмайын,
инчимирәм, јох.
Һәјаты дәрк едиб дујурам аз-чох.
Хошдур бу сөзләри ешитмәк сәндән,
Ахы, фәлсәфәдән дәрс дејирәм мән.
Бәли, мүәллимәм мән Франкфуртда.
Бах, бу инамсызлыг, бу лал сүкут да
Мәл'ун фәлсәфәдән мирасдыр мәнә.
Инана билмирәм һамы дејәнә.
Гәлбимдә кичик бир мәнәк дашы вар,
Нитгәләр, вә'дләр, ја да ганунлар
Мәнәнкә чәкәндә гәлп чыхыр бә'зән.
Онда инамымы итирирәм мән...

М ә н

—Бәлкә шәккаксыныз?
Ахы, бир заман
Шәргдә беләләри олмушдур, инан.
Һәр шејә шүбһәјлә јанашырдылар.
Јәгин фәлсәфәдә бу тәригәт вар.
Анчаг јаман дәрддир бу һала дүшмәк,
Шүбһәјлә јашајыб, шүбһәјлә әлмәк.
Лакин инамсызлыг дејилдир бу да,
Инсанлар һәгигәт ахтарышында
Ахы, нечә јола, чыгыра дүшмүш,
Бә'зән бир нөгтәдә кәлиб көрүшмүш.
Бә'зән дә ахтарыш кирдабында о
Шүбһәјлә јашамыш өмрү узуну.
Бир дә ки, һикмәтдә бир ганун да вар.
Һәјатда бирини едәндә инкар
Демәк, јенисини тәсдиг едирсән.

Н ө ј м а н

—Јох, чаным ,елә дә дүшүнмәјин, мән—

Тәригәт башчысы олмаг истәрәм.
Тәригәт зәнцири гырылан анда,
Азадлыг дүјгүсу чошур инсанда.
Һәр шејә инанмаг сәадәт дејил,
Инамсыз олмаг да фәлакәт дејил...
Бабам әкинчијди, торпаға бағлы,
Ајағы чарығлы, әли орағлы.
Торпагдан өзкәјә инандығы јох,
Јашајыб һәмишә көзү, көнлү тох.
Нә дејиб, сөзүнү һеч вахт данмајыб,
Јалан дејибләрсә доғру јеринә,
Инаныб јенә
Јалан олдуғуна о инанмајыб.
Нә е'тираз едиб, нә аси олуб,
Аллаһын ән мәс'уд бәндәси олуб.
Фәгәт бу «мәс'удлуг» бинә тутмајыб,
Бу инам гырылыб, мәнә чатмајыб.
Саңма ки көһнәлмиш чөһәннәм, чәннәт,
Јох, тәзә дон кејиб көһнә һекајәт.
Тәзә рәнкә дүшүб јерли-јатағлы,
Фәлсәфә дајағлы, һикмәт дајағлы.
Әкәр јыртыларса бу дон, бу либас.
Көһнә һамам галар, јенә көһнә тас.
Ән бөјүк күнаһым, ән бөјүк бәлам
Будур, истәмирәм, бабам, тәк олам.

М ә н

—Сиздә сон заманлар инам, тәригәт
Бир дә ки, модалар дәјишир фәгәт.
Күндә бир формаја кирир адамлар,
Бу күн бабасыны еләјир инкар

Сабаһ саггалыны узадыб тамам
Ајагжалын кәзир...
Дејир ки, бабам
Мөндөн ағыллыҗмыш.
Сәрбәстликдир бу...
Бәллидир онларын һәјат арзусу.
Гәлбиндә, фикриндә тәрәддүд кедир,
Билмир һардан кәлиб һараја кедир.

Н ө ј м а н

—Мән разы дејиләм сәнлә, доғрусу,
Формада, мәзмунда ахтарышдыр бу.

М ә н

—Үзүнү кечмишә тутан бир нәфәр
Де, нәји ахтарыб, нәји кәшф едәр?
Бу ахтарышдырса, нијә өзүн дә
Ола билмәјирсән бабан дөзүмдә?
Нә үчүн бабанын котаны, хышы,
Дүнјаја бахышы, динә бахышы
Сәнинчин көһнәлиб кечмишдә галыб,
Сачы, саггалыса ахтарыш олуб!

Н ө ј м а н

—Биз нәсә, нәјисә кәзирик бары,
Сизсә тәригәти, е'тигадлары
Елә бирдәфәлик атдыз бир јаңа,
Нә бир әсәр галды, нә бир нишана.

М ә н

—Еләдир, јенијә бағланан адам,
Көһнә тәригәтдән ајрылыр тамам.
Јени е'тигада бағланыб биз дә,
Јени дүнја гурдуг өз өлкәмиздә.
Јенидир һәјата бахышымыз да,
Јенидир һәјатла јарышымыз да.
Биздә атәшкәдә, мәсчид дә вардыр,
Халгын кечмишиндән бир јадикардыр.
Онлар итирмишдир өз шөһрәтини,
Бир дә о мүгәддәс әзәмәтини.
Инди атәшпәрәст јохдурса биздә,
Зәрдушт бир даһи тәк тарихимиздә
Јашајыр даһма, о бөјүк инсан
Мүгәддәс билмишдир оду бир заман.
Демишдир, ишыгдыр ән бөјүк гүввәт,
Ишыға тапынсын гој бәшәријјәт...
О атәшкәдәјә һәлә бир заман,
Гәдим Индистандан, Ирандан, һардан
Зувварлар кәләрмиш һеј ахын-ахын.
Әввәлчә дәниздә чимәрмиш онлар,
Сонра башы ачыг, ајағы јалын
Дуа едә-едә кәләрмиш зуввар...
Кәтир хәјалына бир анлыға сән,
Бир инсан карваны кечир шөһәрдән.
Јәгин ки, күлмәли көрүнәр инди?
Даһа о инама дәнмәк чәтиндир.
О атәшкәдәнни оду вар јенә,
Фәгәт о атәшә гурбан кедән јох.
Сәјјаһлар јығылыр онун өнүнә,
Фәгәт баш әјәрәк сәчдә едән јох.
Һәгигәт, әфсанә башга-башгадыр,
Бирн һәјат верир, бирн алдадыр.

Н ө ј м а н

—Алдатмыр инсаны неч заман мѣ'бѣд,
Ордадыр ѣбѣди, ѳлви нѣнгѣт.
Атам кешиш олуб, нѣм дѣ баш кешиш,
Нѣгигѣт јолунда ѳлүмѣ кетмиш.
Бабамы гул етмиш е'тигад, инам
Атамда јох иди.
Башгајды тамам.
Кѳзү ачыг иди, фикри дѣ ајдын,
О гурбаны олду бу ајдшылыгын.
Кѣлир хатиримѣ,
Ушаг идим мѣн,
Мүгѣддѣс кунлѣрдѣ тутуб ѣлимдѣн
Килсѣјѣ кѣдѣрдик.
Берлиндѣ нѣлѣ
Галмышдыр о килсѣ ѣзѣмѣтилѣ.
Нѣзрѣти-Мѣрјѣмин дуруб ѳнүндѣ
Дуа охујардыг, атам да, мѣн дѣ.
Сонра да гошулуб ушаглара мѣн,
ѣлимдѣ товлама, дилимдѣ дуа,
О кун ахшамадѣк килсѣјѣ кѣлѣн
Бүтүн адамлара түстү верѣрдим.
(Хошбѣхт кунлѣримди о кунлѣр мѣним.)
Атам алим иди,
О диндар инсан
Дејирди, дунјаја биз кѣлѣн заман
Бѣрабѣр олмушуг.
О бѣјүк гүдрѣт
«Јахшы» јаратмышдыр нѣмыны, фѣгѣт
Нис хислѣт сонрадан кѣлмишдир бизѣ.
Аллаһы дѣрк сѣлѣ билмѣјѣн анда
Шѣјтан јол талмышдыр үрѣјимнѣ.

М ѳ н

—Јахшы, бу мүгѣддѣс, алим инсана
Бѣс ким ѣл галдырды, ким гыјды она?

Н ө ј м а н

—Атамнн шѣнѣрдѣ достлары чохду,
Дејирѣм, бѣлкѣ неч дүшмѣни јохду.
Севирдилѣр ону үрѣкдѣн, керчѣк,
Алим алим кими, кешиш кешиш тѣк.
Нѣмыја јахшылыг, нѣрмѣт етмишди,
Нѣмы билирди ки, ѣсил кешишди...
Гырх биринчи нлдѣ ѣскѣр идим мѣн,
Парисѣ аз галмыш, гѣфил күллѣдѣн
Ағыр јараландым.
Хѣстѣ јатагында дүз үч ај галдым,
Бир сѣнѣр имзасыз бир мѣктуб алдым.
Хѣттини таныдым, анам јазмышды.
О хѣбѣр верирди икичѣ сѣзлѣ:
«Атан зиндандадыр, ѳзүнү кѣзлѣ...»
Бу, мѣнѣ күллѣдѣн бѣрк дѣјди, инан.
Нушуму нтирдим нѣјѣчанымдан.
Мѣн јүз јол охудум бу бир чүмлѣни.
О санки үммана чѣкирди мѣни.
ѣввѣл инанмадым, рѣдд етдим тамам,
Бүтүн Алманијада танынмыш атам,
Дини, е'тигады, мѣрамы бѣлли
Мүгѣддѣс адам...
Бүтүн бу сѣзлѣрдѣн алыб тѣсѣлли,
Дѣдим ки, дүз дејил...
Јох, инанмырам...
Мѣктубу кѣтүрүб јенидѣн бахдым,
Анамын хѣттидир.
Шүбнѣ елѣмѣјѣ вармыдыр нѣггым?

«Атан зиндандадыр...»

Демэк нәсә вар.

Мәнсәб дүшкүнүчүн бир кешиш нәдир,

Истәсә аллаһын өзүнү тутар.

О күн јатағымдан галха билмәдим,

Һалымы јүз дәфә сорушан һәким,

Әлини өпдүјүм хидмәтчи гызлар.

Нә билим, отагда даһа кимләр вар,

Һамысы шүбһәли көрүндү мәнә.

Бир тәһәр ахшамы көзләдим јенә,

Гаранлыг дүшәндә гачдым, нә гачдым.

(Достлардан биринин евинә гачдым.)

Атамын нә гәдәр мүриди варды,

Бир кешиш тез мәни кәндә апарды.

Өзүм истәмәдән мән кешиш олдым,

Дава гуртарынча о кәндә галдым...

Дрезден шәһәринә јахынлашырды гатар,

Ојанды гәлбимдәки нечә иллик арзулар.

Хәјалымдан кечди ки, нә јахшы фүрсәтдир бу,

Заман өзү чевирди һәгигәтә арзуму.

Бу шәһәрдә бирчә күн галсам бәс едәр мәнә.

Бахарам көзәллији үрәкләри фәтһ едән,

Замана сығышмајан, әсрләри гәт едән,

Бир сәнәт дунјасынын надир инчиләринә...

Фәгәт мән бу арзуму нечә сөјләјим она,

Нечә дејим, билмирәм мән бу кешиш оғлуна,

Бу гәфил гәрарымдан инчимәсин үрәји?

Әввәл тәшәккүр етдим әсил шәрглиләр кими,

Сонра да өз арзуму ачыб она данышдым.

Һәлә ев саһибти тәк фикрини дә сорушдум.

Дедим:—Бәлкә мәнимлә галасыңыз бирчә күн?

Н е ј м а н

—Дрездендә олмушам,

Сизин хатиринизчин бир күн дә галлам јенә.

Әкәр разы олсаныз һәмсәфәр оллам јенә.

Бир дә хејли сөзүм вар сизә данышмалыјам,

Хејли суалым галыр, сиздән сорушмлыјам.

ДРЕЗДЕН МУЗЕЈИНДӘ

Галхырам музејә, мәрмәр пилләләр

Бизи һара чәкир?

Нәдир бу аләм?

Биринчи салонда билсәниз әкәр

Илк сөзүм нә олду:

—Чох кечикмишәм!

Ахы, беш ил габаг, он беш ил габаг

Нијә кәлмәмишәм бу музејә мән.

Бир мәнә сәбрә бах, бир дөзүмә бах,

Јаманча инчидим өзүм өзүмдән.

Вахтым аз, салон чох, шәкилләр хејли,

Мән һардан башлајым, гуртарым һарда?

Гәлбимдә һамыјла көрүшмәк мејли,

(Нечә сәнәткар вар бу салонларда.)

Тәлејим үзүмә күлүбдүр инди,

Дејирәм бирдән,

Мәним ким олдуғум бурда бәлләнди,

Билдиләр Бейзадын нәвәсијәм мән.

Һәр шәкил өнүндә сахлајыб бир ан,

Рәјими, фикрими сордулар бәлкә.

Мәним һәр сөзүмдән, давранышымдан

Тәмсил олуначаг бөјүк бир өлкә...

Бир дә сәнәткара, сәнәтә һөрмәт,

Санки овсунлајыб сахлады мәни.

Сојуг бир фырчадан доған һәрарәт,

Бир мөшһур тарихи, бир әфсанәни
Зәрли чәрчивәдә јашадыр инди.
Һәр шејә гадирдир јарадан инсан,
Сәнәт аләминдә гоша дајанды
Хәјалла һәгигәт, зәррәјлә үмман...
Мәғрур сәркәрдәләр, инчә ханымлар,
Дајаныб вүгарла бизи сејр едир,
Һәјатдан сәнәтә көчсә дә онлар
Һәјатла сәнәтин вәһдәт рәмзидир.
Һәр шәкил дејир ки, дајан өнүмдә
Мән дејим, данышым, сән дүшүн, өјрән.
Ким билир кәләчәк елә бир күн дә,
Сән өзүн сәнәтә чевриләчәксән.
Һәјатда һеч шејин өмрү там дејил,
Јарадан дејәсән чоһ хәснә олуб.
Истәр он ил олсун, истәр беш јүз ил,
Бир күн чичәкләнән бир күн дә солуб.
Инсан да, ағач да, чичәк дә от да,
Шәкилдән-шәкилдә дүшүр заманла.
Бу бир ганун олуб һәр вахт һәјатда:
Вар јоһа чеврилиб бу имтаһанла.
Бу зәр чәрчивәдә јашајан өмүр,
Јаранды өмүрләр силсиләсиндән.
Бурда јашајанлар һеч заман өлмүр,
Сән буну дәрк елә, сән буну өјрән...
Инди бир шәкиләм,
Бир вахт сәннин кими инсан идим мән.
Бир өмрүм вар иди јашадым ону,
Мәнимчин о илләр мөһв олду кетди.
Рәссамса көрмәди өмрүн сонуну
Шам кими јанарағ өмрү әритди.
Сәнәтә чеврилдик рәссам да, мән дә

Сәнәтчин икимиз һәлә аз олдуғ.
Бирләшдик рәнкләрин өмүрләриндә,

Демәк биз әбәди, биз өлмәз олдуғ.
Дуруб сејр етдикчә мән һәр лөвһәни,
Сәнәт алыр мәни, анарыр мәни:

Одур, күнәш батыр, мешә саразыр,
Јарпағлар титрәјиб дүшүр ағачдан.
Узағда көрүнән дағлар гаралыр,
Улдузлар чыхачағ санки бир аздан...

Бурда Мәрјәм ана, гајғысы үмман,
Көр һечә сығынмыш өз көрпәсинә.
Һәјәчән ичкидә о ениб, галхан,
Бир ана синәси габарыр јенә...

Бура бах, Исаны чәкирләр дара,
Ах, бу һечә әзаб, нә һәјәчандыр?
Әбәдијјәт һара, бу өлүм һара,
Өлүмү јашатма, рәссам, амандыр...

Кимдир каретада келән бу гадын?
Нә ад вердин она, нә дә ки, үнван.
Ону танры дејил, јоһ, сән јаратдын,—
Дедин ки:—Ад версәм кичиләр инсан.

Нечә дәһшәтлидир бу һәрб мејданы,
Ғылынч сәсләриндән гулаг тутулур?
Нечә дә өлдүрүр инсан инсаны,
Ғанлы чәсәдләрдән тәпә гурулуру...

Көр һечә галдырыб низәни чәллад,
Бу вахтсыз өлүмү дәрк едиб, устад,
Нә јахшы вахтында сахладын ону.
Јашатдын әбәди инсан оғлуу...

...Шәкилләр данышыр...
Шәкилләр дилсиз...

Аләмдән аләмә апарыр мәни.
Бу заман сәссиз
Бир нәфәр чијнимә гојур әлини.

Мә н

—Бу сизсиз?

Нө ј м а н

—Бу мәнәм, вахтдыр, кәл кедәк.
Музејә беләми бахырлар сиздә?
Сиз бу кедиш илә дүз бир ај кәрәк.
Бурда галасыңыз бир үзү үстә.
Чыхырыг музејдән...

Мә н

—Нечә тә'сир етди шәкилләр сизә?

Нө ј м а н

—Мән бурда бир дәфә олмушам габаг,
Доғрусу, мәнә
Хәш кәлди һәр шәклә јендән бахмаг.

Мә н

—Еләдир, бахмагла дојмајыр инсан,
Бахырсан, бахырсан һејран олурсан.
Орда көзләр көрдүм үммандан дәрни,
Саһилиндә дурсан гәрг едәр сәни.
Сурәтләр көрдүм ки, о, једди рәнкин
Вәһдәтиндән алмыш көзәллијини...

Јанагда тәр көрдүм, од тутуб јаныр.
Күл үстә шәһ көрдүм,

инди чә гои муш.
Бир дамчы рәнкә бах, бурда одланыр,
Ордаса сојугдан буз кими донмуш...
Сиз доғру дединиз, бир ај галасан,
Онда дәрк едәрсән бурда нәләр вар.

Нө ј м а н

—Милли фәхримиздир ата-бабадан,
Горујуб сахлајыр ону алманлар.

Мә н

—Зәрли чәрчивәјә сыған шәкилләр,
Милли чәрчивәјә сығмаз, әзизим.
Ону әср-әср јашатды елләр,
Һәлә јашадачаг нәслимиз бизим.
Ону фәлакәтдән горумушут биз.
Ону һәр гарәтдән горумушут биз.
Руслар олмасајды, ким билир инди
Бу музеј дүнјаја сәпәләнмишди.

Нө ј м а н

—Доғрудур, шәрикәм бу сөзләринә,
Руслар горудулар ону бир заман.
Анчаг доғрусуну сөјләјим, јенә
Никаран галмышдыг о вахт, доғрудан.
Дини тәблиғ едән чох шәкилләри,
Дејирдик јәгин ки јандырачаглар.

Мән

—Бизимчи эзиздир сәнәт әсәри,
Бир дә ки, јарадан бөјүк сәнәткар.
Биз дини мәһв етдик, дин сәнәт дејил.
Диндән узаг олмаг фәлакәт дејил.

Нөјман

—Сиз дини елә дә садә санмајын,
Дин һәр јердә вардыр, буну данмајын.
Де, һансы тәригәт диндән доғмады,
Фәлсәфә вә һикмәт диндән доғмады?

Мән

—Әкәр тәригәтләр ајрылыр диндән,
Демәк ки, әријир о ез ичиндән,
Доғулан доғаны еләјир инкар.

Нөјман

Нәһрдән ајрылан кичик ирмаглар,
Ја гумлу дүзләрдә мәһв олуб ахыр,
Ја да ана нәһрә гошулуб ахыр.
Әглин мәһсулудур һәр бир тәригәт,
Әгилсиз јаранмыр фәлсәфә, һикмәт.

Мән

—Әгли тәләтүмә кәтирән нәдир?
О нијә әввәлки јолујла кетмир?
Нијә сығышмајыр өз габығына?
Қим вадар еләјир әгли бәс буна.
Кәһнәдән ајрылаыб тутур јенини?

Јүз ил хумарланан гадир бир дини,
Ојнатмаг истәјир өз тәмәлиндән.
Һәгигәт јолунда өлүмә кедән
О кешиш атанын нәјди күнаһы?
Нијә дин олмады онун пәнаһы?
Јәгин ки, ону да ојатды заман,
Қилсәдән баш олду онунчун зиндан...
Мән сусдум.

Нөјман да хәјала далды,
О нә тәсдиг етди, нә инкар етди.
Јенә сөһбәтимиз јарыда галды,
О сакитчә галхыб јатмаға кетди.
Мән јаман тутулдум,
сыхылды гәлбим,
Јаралы јеринә дәјмишәм дедим...

КЕШИШИН «КҮНАҢЫ»

Сәһәр тездән автобусла,
Јола дүшдүк биз Вејмара.
Мән гајытмаг истәмирдим,
Бу ахшамкы сорғулар, суаллара.
Хејли сусдуг, хејли кетдик,
Сонра јенә сөһбәт етдик,
Јол бојунча көрдүјүмүз
Мешәләрдән, дүзәнләрдән.
Нөјман деди:—Сорушмурсуз
Бу сәфәрә нәдән өтрү чыхмышам мән?
Вејмара јох, Буһенвалда кедәчәјәм.
Орададыр кешиш атам.
Елә билмә түстү олуб
Алманијанын үзәринә снмиш атам.
Елә билмә собаларда күлә дөндү.
Јох, о јаныб,
Аловланыб

Бу дағларда лалә рәнкли
Күлә дөндү.
Буһенвалда кедирәм мән
Һәр ил белә.
Нә гәдәр ки, бу һәјатда
Варам һәлә,
Кедәчәјәм бу көрүшә.
Кедәчәјәм мән һәмнишә...
Мән атамн өлүмүнү сонра билдим,
О заман ки, мүһарибә битмиш иди.
О заман ки, күнаһкарлар
Чәзасына јетмиш иди.
Оланлары-кечәнләри
Анам мәнә дејиб бир-бир.
Бир күн атам да килсәдән
Евә хејли вахтсыз кәлир.
Кәлир далғын, дүшүнчәли...
Анам дејир:
«Данышмады киши хејли.
Суал вердим,
Суалларым елә галды.
Сөһбәт ачдым,
Данышмады, фикрә далды.
Сонра өзү деди јенә:
—Гој дәрдимн дејим сәнә.
Бир иш көрдүм бу күн сәһәр,
Хәбәр тутса дөвләт әкәр,
Билирәм ки, мән күнаһкар олачағам.
Көрмәсәјдим,
Вичданымын гаршысында
Әсәчәкдим сәһәр, ахшам.
Берлиндә бир достум варды,—
Көзү ачыг, көнлү ачыг,
Алимдир о.
Чәллаалларын пәнчәсиндән гачыб јазыг

Мәнә пәнәһ кәтирмишдир.
Өлсәм белә,
Гојмарам о дүшсүн әлә...»
Анчаг әлә кечир бир күн.
Бир јәһуди алимини
Кизләтмәкдән даһа бөјүк
күнаһ олар алман үчүн?
Мәһкәмәдә дејир атам:
«О алими билә-билә сахламышам:
Достум иди—бунунчун јох.
Алим иди—бунунчун јох.
Јәһудијди—бунунчун јох.
Инсандыр о—бах, бунунчун.
Дар ајагда кизләтмишәм мән нисаны.
Атам орда шаһид чәкир јараданы.
Фәгәт күлүр һаким она:
«Зидд кетмисән сән танрынын бујругуна!
Һеч билирсән нә етмисән?!
Јәһудини кизләтмисән».
Беләликлә мәһкәмәдән
Атам дөнмүр бир дә керн...
Анам дејир:
—Мән чох кәздим мәһбәсләри,
«Көрдүм» дејән,
«Билдим» дејән тапылмады.
Јери, јурду бир сирр олду
Белә галды...

Мән

—Бәс һарадан өјрәндин ки,
Буһенвалдда өлмүш атан?

Н ө ј м а н

—Мүһарибә битән заман

Дедим ки, «Мән Франсада кешиш идим».
Елә кешиш палтарында
Алманијаја дөнүб кәлдим.
Чох сорушдум, чох ахтардым,
Нечә јердән хәбәр алдым,
Өләнләрин, итәнләрин
Арасында тапылмады.
Јығын-јығын сијаһыны јохлатдырдым
Неч бир јердә јохдур ады.
Сонра дүшдүм шәһәр-шәһәр,
Сон үмидим—дүшәркәләр.
Мән кедирдим, анчаг јенә инанмырдым
Дүшәркәдә олсун атам.
Үмидим вар,
Ахтарырам, ахтарырам...
Инанмырдым бир кешини
Дүшәркәдә өлдүрәләр.
Инанмаздым,
Јананларың адларыны
Көрмәсәјдим өзүм әкәр.
Дүшәркәјә кәлән заман
Өз адыјла кәлиб киши.
Дүшәркәдә өлән заман,
Рәгәмләрә дөнүб киши.
Сијаһыда олум или,
Сијаһыда өлүм или.
Көзләримлә көрдүм тамам
Нәр шеј мәнә олду бәлли...

ВЕЈМАРДА ИКИ HEJKƏЛ ВАР

Вејмара јетишдик, бу кичик шәһәр
Јашыл дон кејиниши кәлипә бәнзәр.
Бурдадыр ән гәдим, көзәл биналар,
Нәр бина дашында нә гәдәр из вар...
Бир заман бу шәһәр һајдан, һарајдан,
Кечәләр һәрәсан, күндүз һәрәсан,
Беш ил өз гыңына чәкилиб сәссиз,
Варшава—Буһенвалд, Буһенвалд—Парис,
Буһенвалд—Прага, Буһенвалд—Берлин,
О сајсыз-һесабеыз машыңлар үчүн
Әјрәк белини бир көрпү олду.
Күллә сәсләриндән безди, јорулду,
Индисә күчәләр күнәшлә долу,
Севинчлә, нәгмәјлә, күлүшлә долу...
Бурда бир бина вар, гәдим бир бина,
Сәнәтин шәһрәти һәкк олмуш она.
Вејмар театры, дүнјаја бәлли,
Ики сәнәткәрын гоша һејкәли,
Һаман о бинаның дурур өнүндә.
Онлары көрмәјә кәлмишәм мән дә...
Бурдан елләр кечиб нәсилләрилә,
Бурдан илләр кечиб фәсилләрилә.
Бурдан гыш кечибдир шахталы, гарлы,
Бурдан баһар кечиб тәзә новбарлы.
Јај кечиб башында одлу чәләнки,
Көзләри јағышылы пајыз күләји
Бу сакит мејдандан өтүб кечдикчә
Гызыл јарпағлара гәрг олуб күчә...
Будур ики һејкәл дајаныб гоша,
Көрән һансы уstad бир парча даша.
Көчүрмүш илһамын, сөзүн, сәнәтин.
Арзунун, хәјалын, ешгин, һөрмәтин,
Бүтүн чизкисини јерли-јериндә.

Даш чана кэлмишдир инсан элинде...
Шиллер јерә бахыр, јер не'мәтлидир,
Ана гојну кими һәрарәтлидир.
Јердән гүввәт алмыш ән бөјүк һүнәр,
О бири шаирдир,

мави үфүгләр
Онун көзләринин ајнасындадыр.
Өзүнүн романтик дүнјасындадыр.

М ә н

—Бу Шиллер, о һөте.
Де, һансыны сиз
Даһа чох охујуб гәлбән севмисиз?

Н ө ј м а н

—Әлбәттә һөтени.
О философдур.
Ән бөјүк сәнәт дә фикирдән доғур.
Һәр шеј фәлсәфәдә тапыр әслини.

М ә н

—Бир сөз дә сорушум,
Әфв едни мәни,
Бәс «Мәкр вә мәһәббәт», бәс о «Ғачағлар»...

Н ө ј м а н

—Бәли, охумушам, хәбәрим дә вар.
Анчағ «Фауст» олмаз онлар һеч бири.

М ә н

—Бунун өз јери вар, онун өз јери.
Һөте тәк фәлсәфә јазмајыб бир дә,
Сәнәт вар, һәјат вар о шаһ әсәрдә.

Н ө ј м а н

—Бәлкә һәјат да вар.
Буну да билли
Һәјатла чарнышан е'тигад да вар.
Күндә бир шәкилә, бир дона кирән
Мефистофелә дә һәјат дејирсән.

М ә н

—О е'тигад дејил, һәјат вар онда.
Варлығ көрүнмәјир даим бир донда.
Һәјат мин чаларлы көзәл сәнәтдир,
Һәгигәти көрмәк бир сәәдәтдир.
Һөте дәрк едәрәк јаратды ону,
Дәрк етди Фаустун мәһв олдуғуну.
Ғочаны һәјата Ғајғарым дејә
Хәјаллар ичиндә доимуш даһијә
Бу вахт Мефистофел көмәјә кәлди.
Санма ки, һәгигәт һәр вахт көзәлдир.
Бир Шәрг рәвајәти сөјләјим сәнә,
Һәгигәт һағгында көзәл әфсанә...

ҺӘГИГӘТ ҺАҒГЫНДА ӘФСАНӘ

Биздән узағ заманларда әрәнләр бир мәчлис гурур,
Һәгигәтдән сөһбәт дүшүр, һәрә бир сөз дејиб дурур.
Бири дејир:

—О, мэләкдир, мəkаны да асимандыр.
Бир дејир:
—Мэләк дејил, мэләк үзлү бир инсандыр.
Бир дејир:
—Бу һәгигәт көзәл, инчә, зәриф гыздыр.
Әкәр зәриф олмасајды,
Әкәр зәиф олмасајды.
Әјрилик баш апармазды.
Бир дејир: зәиф демә, о гүдрәтли бир оғландыр,
Һеч бир заман, һеч бир јердә басылмамыш пәһләвандыр.
Наһаглығы јыхан одур,
Ахырына чыхан одур.
Әкәр белә олмасајды, наһаг һаггы мәнв едәрди,
Һәгигәтә бел бағлајыб чәтин ишә ким кедәрди?!
Фәгәт һаман о мәчлисдә тапылмајыр бир нәфәр дә,
Сөјләсин ки, мән көрмүшәм һәгигәти филан јердә.
Нәрә верир өз фикринчә һәгигәтин гижмәтини,
Нәрә чәкир арзусунча һәгигәтин сурәтини.
Сонра белә олур гәрар:
Дәлиганлы ики нәфәр
Дәмир чарыг кејинирләр, дәмир әса көтүрүрләр,
Чох кедирләр, аз кедирләр,
Дәрә, тәпә дүз кедирләр...
Заман олур саггаллары гыров тутур, буз бағлајыр,
Вахт олур ки, үзләрини од јағдыран күн дағлајыр.
Һәгигәти тапмаг үчүн онлар кедир, кедир јенә,
Ахы, онлар анд ичмишди
Һәгигәти тапмајынча дәнмәсинләр евләринә.
Бир күн сәһәр, күн доғанда бир гочајла растлашырлар,
Суал вериб чаванлара, чаваб алыр о ихтијар.
Сонра дејир:—Өвладларым, бир мәсләһәт верим сизә,
Һәгигәти ахтармајын, дәнүн доғма елинизә.
Һәгигәт бир көзәл гыздыр,
Һәгигәт бир икид оғлан,
Гој белә дә о јашасын хәјалларда заман-заман.

Гоча көрүр бу икидләр дәјишмәјир илк гәрары;
«Бир мәсләһәт верим сизә, она гулаг асын бары:
Бу мешәдә бир чығыр вар, ағ дашлардан чәкилиб о,
Нә гәдәр ки, күн батмајыб тез ахтарыб тапын ону.
О јол илә кедәрсиниз, кедәрсиниз хејли мүддәт,
Кечәјары јолунузу кәсәчәкдир гаты зүлмәт.
Гајытмајын онда кери,
Мәш'әл јахын кедин-кедин...
Көрәчәксиз јағыш јағыр сөндүрмәјә мәш'әлләри,
Јолунуза давам един.
Нә заман ки мешә битәр, гаршыныза бир дағ чыхар,
О дағда бир мағара вар,
Сиз орада тапарсыныз һәгигәти...»
Динләјиб бу нәсиһәти,
Кәнчләр јола дүшдү јенә.
Онлар кәлиб јетишдиләр һәгигәтин мәнзилинә.
Көрдүләр ки, мағарада отурмушдур тәк бир гары,
Торпаг кими чадарланмыш јанағлары, додағлары.
Торан тутмуш көзләрини дағлардакы думан кими,
Гарышышыдыр ағ сачлары тәлатүмлү заман кими.
—Биз һәгигәт ахтарырыг, дејирләр ки, бу дағдадыр.
Демәзсәнми сән, ај нәнә, јахындадыр, узағдадыр?
Гары билди, гары күлдү:
—Нә истәрсиз һәгигәтдән?
Сиз ахтаран о һәгигәт, балаларым, слә мәнәм.
Онлар бахыб сарсылдылар бу нә көркәм, бу нә һалдыр?!
«Нә гәрибә һәгигәтдир, јох, бәлкә дә бу хәјалдыр...»
Чох пәришан гајытдылар,
Һәгигәтдәл һәгигәти сорушмајыб.
Гајытдылар, һәгигәтлә бирчә кәлмә данышмајыб.
Көрдүләр ки, һаман гоча јенә чыхмыш јол үстүнә:
«Балаларым, пәриншансыз, о кедиш нә, бу кәлиш нә?
Көрдүнүзмү һәгигәти? Нә сорушду, нә данышды?
Јохса онун көркәминә инандыныз.
О көркәм бир алданышдыр.

Көрдү жүнүз һәгигәтин ипәк кими бир гәлби вар,
Руһмуза шадлығы да, севинчи дә о пајлајар.
Бу дүнјада көзәллијә, көјчәклијә һаким одур,
Бә'зән дә бир мәләк олуб гәлбимизә һаким олур.
Бә'зән дә о уча бојлу, горху билмәз бир оғландыр,
Јалан сөзә, әјри ишә әзәл күндән о, дүшмандыр.
Гүввәтлидир, чүр'әтлидир, үзү дөнмәз, сөзү гәти,
Одур верән гәлбимизә, фикримизә чәсарәти.
Бә'зән ачы көрүнүр о, чүр'әт едиб дадсан әкәр,
О, ағзында бала дөнәр, ағзын ондан дада кәләр.
Ким нә һалда, нә көркәмдә фикр еләјир һәгигәти
Гој еләсин.
Көркәминдә дејил онун көзәллији, үлвијјәти...»

М ә н

—Беләдир һәгигәт, әзизим, белә.
Сиз ирад тутмајын Мефистофелә.
Демәјин мин донә кирир дурмадан,
О каһ шејтан олур, каһ да бир инсан.

Н ө ј м а н

—Һөте алим иди, философ иди,
Билирди инсанын ән бөјүк дәрди
Һарадан башлајыр, һарадан доғур.
Кимләр мүгәддәсдир, кимләрсә мәнфур.
Көрүрдү тәлатүм кечирир чаһан,
Аловлар учалыр сәрһәд далындан,
Түстүнүн, јанғынын билинмир һәдди.
Көрүрдү бу алов кечир сәрһәдди,
Ғаты түстүләрин ичиндә одур,
Мәнфур Мефистофел нә гәдәр мәғрур,
Учур Алманијаја, учур да нечә.
Һөте бу сәһнәни сејр еләдикчә,

Алышыб јанырды, үрәјиндә кин,
Јолуну кәсирди Мефистофелин
О гоча Фаустла, бөјүк алимлә.

М ә н

—Тутаг сиз дејәнә разыјам һәлә,
Һөте—о философ, о бөјүк инсан,
Көһнәјлә јенинин чарпышмасындан
Доған һәгигәти көрүрдү демәк.
Анчаг дүшүнмүрдү о сиз дејән тәк.
Онунчун нә Фауст мүгәддәс иди,
Нә дә Мефистофел бир хәбис иди.
Ән бөјүк кәшфијди Һөтенин мәнчә,
Бир јанда тәфәккүр, идрак, дүшүнчә,
Сакит бир аләмдә сакит бир гоча,
Хәјаллар ичиндә өмрү бојунча...
Бир јанда гајнајыб чошан бир һәјат,
Мәһәббәт, күдурәт, нәш'ә, ихтилат...
Һөте бах бунлары јахындан дујду,
Бу ики аләми үз-үзә гојду,
Санки ики нәһәнк кәлди дөш-дөшә,
Фауст таблашмады бу кешмәкешә...

дүшәркәдә

Машын чыхыб шәһәрдән,
Ғалхыр үзүјухары.
Јоллар, гәрибә јоллар,
Јолларын да инсантәк
Өмрү вар, талеји вар.
Бир вахт күнәшли олур,
Шәкәр күлүшлү олур.
Бир вахт чәнли, думанлы,
Ғадалы, ганлы олур.

Бир вахт кимсәсиз јоллар,
Бир вахт инсанлы олур.
Бир вахт әсир дашынды
Бу јолла дүшәркәјә.
Нә ағыр заман иди.
Өмрүндән, талејиндән
Һамы никаран иди.
Бир вахт әсирләр дөндү
Бу јолла дүшәркәдән,
Талејинә, өмрүнә
Говушмагчын јенидән.
...Ешидирәм, узагдан
Һәзин зәнк сәси кәлир,
БуҺенвалдын сәсидир.
О, мин-мин аналарын
Фәрјады, наләсидир.
Дүнјанын башы үстә
Дилләнир ахшам, сәһәр.
Дүшүнүрәм... елә бил
Дәјишир аҺәнкини
О сәсләр...
Будур, һәрбә, өлүмә
Гәзәб, нифрәт, интигам,
Дөјүш сәсидир бу сәс.
Бир вахт мәнкум олунмуш
Гәһрәман инсанларын
Јүрүш сәсидир бу сәс...
Сонра јенә дәјишир
Һаман зәнкин аҺәнки,
Вурғуларын мәнәсы.
О сәс дејир:—Дағылды
«Мәнәм, мәнәм» дүнјасы.
Инсанлар, еј инсанлар,
Динләјин бу ниданы,
Горујун азадлығы,

Горујун бу дүнјаны...
Узагдан, лап узагдан
Һәзин зәнк сәси кәлир,
Ана наләси кәлир,
Икид нә'рәси кәлир,
Һәјат нәғмәси кәлир.

Дүшәркәјә киририк,
Инди онун ады да
Шәрти галыб бәлкә дә.
Ахы һәр шеј дәјишиб
Тамам бу дүшәркәдә.
Собалар сөнмүш бүтүн.
Кешикчи гүлләсиндә
Силаһлы, ја силаһсыз
Кимсә олмур бүтүн күн.
Надир тапынтылар тәк
Музејләрә јығылыб
Ишкәнчәләр, әзаблар.
Шүшәләрин алтында
Донуб галмыш нә вахтдыр
Гәзәбләр, изтираблар...
Сол јанда бир гапы вар,
Нөјман тәпиклә вуруб
Ачыр һаман гапыны.
—Әлини вурма—дејир,
Һәр дәстәдә гурујуб
Нә гәдәр инсан ганы...
Чәза мәркәзи имиш
Бу отаглар бир заман.
Диварда тарих олуб,
Диварда јазы олуб
Бурда нә гәдәр инсан.
Бу әјри чызылары,
Бу далғалы хәтләри

Бәлкә кәләчәк нәсил
Охуҗачаг догурдан?
Бәлкә бу хәтти чәкән
Меһрибан бир атаҗмыш,
Мәһбәсдәки күнләри
Белә чеврәҗә алмыш...
Бәлкә бу хәтт бир кәнчин
Севкисини ананда
Чәкдиҗи сон нишандыр?
Көр нечә пәришандыр...
Бу чызыҗа диггәт ет,
Санки дырнаг изидир.
Бәлкә о бир гочанын
Өмрүнүн сон анында
Вәсиҗәти, сөзүдүр...
Бәли, охунмамышдыр
Дивардакы җазылар.
Җәләлик сусуб дуран
Бу хәтләрдә һәҗат вар.
Бир вахт онлар дил ачыб
Бизә данышачаглар,
Нижә җазыблар ону,
Нечә чызыблар ону.
Һәр хәтдә бир мә'на вар,
Гәзәбин рәмзи нәдир,
Ишкәнчәнин рәмзи нә?
Үмид, тәсәлли нечә
Һәкк олуб дивардакы
Җазыларын өмрүнә...

Бу җазы да атамын
Шәһадәт тарихидир,
Дүшәркә китабынын
Тарихилә дүз кәлир.
Атамы бу отаҗа

Кәтирибләр әввәлчә.
Дәҗүбләр, инчидибләр
Заваллыны һәр кечә.
Сонра өлүсү чыхыб
Кишинин бу отагдан.
Бураҗа һәр кәләндә
Көзләримин өнүндә
Дурур о сәһнә, инаи.
Елә бил ки, көрүрәм
Чәлладлар о гочанын
Голуну бағлаҗырлар,
Нечә шаллаглаҗырлар.
Тәкчә меһраб өнүндә
Әҗилән о мәғрур баш,
Нечә дә синәсинә
Әҗилир җаваш-җаваш.
Һәр ил кәлирәм бура,
Һәр ил атам мәнимчин
Санки җенидән өлүр.
Һәр ил чәлладлар мәним
Көзләримә көрүнүр.
Мин адама сон анда
Дуа охуҗан инсан,
Вәсиҗәтсиз, дуасыз
Кетмишдир бу һәҗатдан...
Бир дәстә кул гоҗур о,
Нечә дәстә гурумуш
Чичәкләрин җанына.
Сонра дуа охуҗур
Атасынын руһуна...
Дөнүрүк, һәр гапынын
Габағындан кечәркән
Тәзәчә чичәкләнмиш
Будаглардан гопарыб
Ичәриҗә атдым мән.

Нөјман деди:—Бурада
Шэргдэн дэ шэһидлэр вар,
Онлары да удублар
Бу эждаһа диварлар.
Истэјирсэн ахтараг,
Тапа билэрик јегин.
Дедим фэрги јох мәнэ
Бурада өләнлэрин.
Шэргдэн олсун, ја Гэрддэн
Ағ олсун, ја да гара.
Фашистлэр өлдүрөндө
Фэрг гојдуму онлара?
Бир эгидэ јолунда
Өлүмө кедәнлэрин
Нэ ағы, нэ гарасы!
Бизим гэлбимиздөдир
Инсанлығын уғрунда
Өләнлэрин јарасы...
Бах, бурда атам өлүб,
Бурда гардашым өлүб,
Јахын сирдашым өлүб.
Өлүб бу отагларда
Мәним үрэк достларым,
Мәним мәсләк достларым...

ЈЕНӘ ДӘ ГАТАРДА

Јенә гатардајыг... Дөнүрүк керн,
Гәлә дүшәркәдән чыхандан бәри,
Нөјман бир кәлмә дэ данышмыр јенә.
Тәкәрләр данышыр онун јеринә,
Мәним јеримә...
Гатар бир дајаныр, ики дајаныр,
Бир сәғар сөнмөмиш о бири јаныр.
Нөјманын үзүндө, көзүндө кәдәр,

Јенә дүшүнчәли,
Јенә мүкәддәр...
Инди һагг верирәм бу сүкута мән,
Мән дэ ајрылмышам өзүм-өзүмдөш.
Ајаг көтүрмүшдүр үстүмә гәм дэ,
Мән бир аләмдәјәм,
О бир аләмдә...
Дејирәм, еј инсан, эшрәфи- хилгәт,
Сәнлә фәхр еләјир ана тәбиәт.
Бүтүн јаранмышын камили сәнсэн,
Ән уча зирвәдә тутмусан мәскән.
Сән олдун. јарадан, тикән, гуран да,
Бүтүн бир дүнја вар ихтијарында.
Көзәллик ашиги олдун эзәлдән,
Анчаг һеч билмирәм нә үчүн, нәдән
Јахшыја, јамана бөлүндүн белә?
Галмадын о үлви, пак аләмнинлә...
Зүлмәтми ишығы гојунда боғду?
Нанкорлар, јаманлар һарадан доғду?
Јајылдылар ел-ел, дијарбадијар.
Нә көзәл сөјләмиш буну бабалар:
«Инсана јахшылыг етмәјән инсан,
Каш ки, доғулмаја һеч вахт анадан!»
Јаманын әлинә дүшәндә фүрсәт,
Һөкм едир дүнјада өлүм, фәләкәт.
Инсанын һаггында һөкм едир инсан:
«Сән мәним рәјимчә јашамалысан!»
Бирчә папагыны гојуб өиүнә
Дүшүнмүр, бу һагг ким верди мәнә!
Мән дэ бир инсанам,
Инсандыр о да.
Нә үчүн мән ондан дурум учада?
Дејирәм, еј инсан, нә гәрибәсэн
Јахшыја, јамана бөлүндүн нәдән?
Бир јанда һүрријәт, бир јанда зиндан,

Бир јанда һәгигәт, бир јанда јалан.
Белә олмалымы инсан һәјаты?
Бәшәрин бумудур мүгәддәраты...
Бу хәјалла мән.
Јаман ајрылмышам өзүм өзүмдән.
Фикримдә анчаг
Дүшәркә, чәркәјлә дүзүлмүш отаг,
Өлүм ајағына кедән инсанлар,
Бир дә ки, дырнагла јазылмыш дивар...
Даһа һеч нә, һеч нә...
Санки дүнјадан
Бунлардыр фикримдә, шүүрумда галан...
Нөјман әлләрилә өртүб үзүнү,
Санки дүшәркәдә көрүр өзүнү.
Даһа сигар чәкмир.
Онсуз да түстүјлә долмушдур отаг.
Релсләрин үстүндә тараггатараг
Тәкәрлр данышыр...
Данышыр јенә,
Һәм мәним, һәм дә ки, онун јеринә.

Берлинә аз галыр, сәһәрди артыг,
Отагда ајдынлыг, чөлдә ајдынлыг.
Фикрим дә ачыдыб инди бир гәдәр.
Нөјман да ојаныб.

М ә н

—Сәһәрди, сәһәр,
Галх бир өзүнә кәл, бу һал нә һалды,
Даһа көрдүкләрин архада галды.
Нөјман, ај Нөјман.

Н ө ј м а н

—Билирсән, әзизим, мәни јандыран,
Килсәдә јәһуди кизләдиб дејә
Көр нә чәза верди онлар кишијә.
Ахы, бир ахтарын, бахын, јетишин,
Бәлкә һеч хәбәри јохдур кешишин.

М ә н

—Нөјман, атан һагда демә сән белә,
Кичилтмә кишини бу сөзләринлә.
Бир инсан јашадыб һәјатда атан,
Бир инсан өмрүндә јашајыр әл'ан...
Бәлкә о јәһуди, о алим адам,
Атаны һөрмәтлә јад едир мүдам.

Н ө ј м а н

—Јох, чаным, нә гојуб, нә ахтарырсан,
Килсәни, кешиши унутмуш чохдан.
Нә анам, нә дә мән дүшмүрүк јада,
Мәшһур мүнәччимдир инди дүнјада.
Нечә китабы вар, нечә әсәри,
Тәл-Әвивдә олур о вахтдан бәри.

М ә н

—Чохдур кечмишини унудан, Нөјман,
Хош күндә ағыр күн тез чыхыр јаддан.
Ахы Тәл-Әвивдә бир јығын адам,
О кечән күнләри унудуб тамам.
Фашист палтарыны кејиб әјнинә,
Бир вахт өз башына кәлән дәһшәти,
Чәкдирмәк истәјир өзкәларинә.

Көрөн өлөнлэрин күнаһы нэјди?
Һансы бир јөһуди
Азмыш фашистлэрин кејфинэ дэјди?
Бир халгы мөһв етмэк гэрары, јәни
Күчлүнүн күчсүзэ гэээби, кини!

Н ө ј м а н

—Мән фашист дејиләм, фашист олмадым,
Нэ јахшы дөјүшдэ тез јара алдым.
Јахшы ки, элимдэ инсан өлмэди,
Унуда билмэздим јохса бу дәрди.
Бир философ кими данышсаг фөгөт,
О заман башгадыр мәнчө һәгигәт.
Әсрин сүр'әтилә кедә билмәјән,
Өзүнү идарә едә билмәјән,
Сәрвәти торпағын алтында галан,
Өзү сәрвәт үстә солуб-саралан,
Һәр һансы бир милләт бизим заманда
Көмәксиз јашаја билмәз бир ан да.

М ә н

—Артыг гочалмышдыр бу фәлсәфәниз,
Буну һәмишәлик унудунуз сиз.
Инди башга јолдур бәшәрин јолу.

Н ө ј м а н

—Заманын ән бөјүк һикмәтидир бу:
Сәнин торпағын вар, мәним сәрвәтим,
Сәнин әлләринин вар, мәним сәнәтим.
Белә јашамаға бу јер үзүндә
Ахы, һаггымыз вар икимизин дә.

М ә н

—Бәс шәхси мүлкүјјәт?
«Мүгәддәс» дејә
Сиз сәчдә етдиниз бу фәлсәфәјә.

Н ө ј м а н

—Бабамыз Адәмдән индијә гәдәр,
Беләчә јашамыш бүтүн нәсилләр:
Бири варлы олмуш, о бири јохсул,
Бири аға олмуш, о бирисә гул.
Индисә дөјишмиш тамам бу һикмәт,
Артыг гардаш олмуш зәһмәтлә сәрвәт.
Бәшәр тарихиндә бу, мәрһәләдир,
Бүтүн зиддијјәтләр арадан кедир.

М ә н

—НЕО мүстәмләкә, НЕО ағалыг,
Шәргә дә бәллидир бу сөзләр артыг.
Тәзә дон кејсә дә истисмар сөзү.
Гурдлу мејвә кими чүрүјүр өзү.
Сиз философлар да дујараг буну,
Күндә бир формаја салырсыз ону.

Н ө ј м а н

—Јашамаг дөјүшдүр, мүбаризәдир,
Көһнәләр, ачизләр арадан кедир.
Һәмишә, һәр јердә дөјүшүр инсан,
Чөрәји ағзына гојдуғун заман
Ону истәјинчә әзмәјинчә сән,
Уда билмәзсән.

М ә н

—Нә жахшы формадыр: «Зәһмәт вә сәрвәт»,
«Зиддијјәт» јеринә, «гардаш, мәнәббәт». **Жадыма олмуш бир рәвајәт дүшүр,**
Гулаг ас данышым, чох гәрибәдир:

Әрдәбилдә бир сәһәр,
Шәһәрә дүшүр хәбәр:
Һөкмдар ова чыхыр.
Шәһәрин баш күчәси
Безәнир башдан-баша.
Адамлары јығырлар,—
Һакимин чөлалына
Еләсинләр тамаша.
Бир дә бөјүк һөкмдар
Ат үстүндә кечәркән,
Саламласынлар ону
Адамлар һәр тәрәфдән.
Һөкмдар кечән заман
Һамы баш әјир она.
Демә бир баггалын да
Чибан чыхыб бојнуна,
Баш әјә билмир киши
Һөкмдарын өнүндә.
Бөјүк күнаһ олур бу
Һөкмдарын көзүндә.
Әмр едир чәлладына
Вурсун онун бојнуну.
Киши ешидиб буну
Шејх Сәфи түрбәсиндә
Гачыб бәстә отурур¹.
Чәллад әлиндә гылынч
Кәлиб гапыда дурур.

¹ Ислам дининә көрә күнаһкар бир адам мүгәддәс сајылан бир јерә пәнаһ кәтирирсә орадан чыхмајынча ону өлдүрмәк олмаз.

Әмр еләјир баггала:
«Чых, бојнуну вурум мән!
Билмирсән чыхмаг олмаз
Һөкмдарын әмриндән?»
Киши чыхмыр.

Чәлладса

Күчүндән, гүввәтиндән,
Бир дә шүчаәтиндән
Дејиб, горхудур ону.
—Чых, гој вурум бојнуну!
Баггал сөзә бахмајыр,
Зордан бир шеј чыхмајыр.
О әл атыр һижләјә:
—Чых, сифә гардаш олаг.
Инад етмә, сөзә бах.
Бојнуну вуран кими,
Сәнә анд ичирәм мән,
Өзүм һајан оларам
Сәнин јетимләриндән.
Баггал чыхмајыр јенә.
Чәллад галыр наәлач:
—Гардаш, нечә гыјырсан
Балаларым галсын ач.
Һаким сәнин јеринә
Мәним бојнуму вурар.
Бир сүрү күлфәтим вар.
Рәва көрәр бу зүлмү
Ахы, гардаш-гардаша?
Сән бир бу гылынча бах,
Ону вурсам мән даша
Инан јарыја бөләр.
Ахы бир баш нәдир ки,
Сән, горхурсан бу гәдәр?
Анд ичирәм мән сәнә,
Шәһид олсун јарадан,

Елэ вуррам бојуну
Бир дамчы да чыхмаз ган.
Голум јаман кучлудур,
Гылынчым санки алмаз.
Елэ вуррам бојуну
Һеч руһун да инчимэз,
Һеч хэбэрин дә олмаз...

М э н

—Бах, сизин фэлсэфэ дә бу рэвајет кимидир,
Күчү чатмајан заман тэээ һижлә јеридир.

Н ө ј м а н

—Бу, нэ һижлә, нэ пэрдэ, нэ дә тэээ бир дондур,
Бу, һэјатын өзүндән доғмуш јени ганундур.
Инсанларын һэјата дәјиширкән бахышы,
Адичэ бир һал дејил бу һикмэт ахтарышы?
Гардаш ола билиркән јер үзүндэ касыблар,
Бүтүн инсан оғлунун гардаш олмаг арзусу
Даһа да көзэл олар.
Нэдән бу фикирдэсиз гырылсын чэмијјэтин
Сабит мүвазинэти?
Јохсул көрмэк истэрсиз бүтүн бәшэријјэти.

М э н

—Бу фикирлэр дүз дејил,
Инсан сэрвэтсиз дејил.
Јохсулларын варыны оғурлајыр ағалар,
Бу оғрулар олмаса һамы бэрабэр олар,
Инсанлар варлы олар...
Бир дә ки, чэмијјэте мүвазинэт варса, сиз
Бэс һижэ јени һикмэт, тэригэт кэзирсиниз?

Әкэр сарсылмамышса зәһмэт, сэрвэт дүнјасы,
Нэдир бу ики гүтбүн гардашлашмаг хулјасы?

Нөјман үзүмэ бахды, фикрә кетди дэриндән,
(Инсан бирдән ајрылмыр көһнә фикирлэриндән.)
Бир сигарет чыхарыб јандырды јаваш-јаваш.
Күлгабыда сөнмәмиш сигарети көрүнчә:

Н ө ј м а н

—Демәјин ки, өзүнү итирибдир көр нечә.
Онсуз да мән демишдим һэлә илк көрүшәндә,
Тэригэтлэр, еһкамлар шүбһә доғуруб мәндә.
Инаһа билмәјирәм һәр фикирә, һәр сөзә.
Инди инамсызлығым тамам чыхмышдыр үзә.
Һеч билмирәм сабаһ мән
Ајағы јер тутмајан фэлсэфэдән, һикмэтдән
Нечә дэрс дејечәјәм?
Бу дэрс көнлүмчә олмаз.
Инамсыз дејилән сөз һеч вахт инам доғурмаз!

Гатар чатды Берлинә,
Чатды ајрылыг аны.
Мән мә'налы-мә'налы бир дә сүздүм Нөјманы.
Бир сигарет чыхарыб јандырды арам-арам,

Н ө ј м а н

—Сэфэрчин миннэтдарам,
Сөһбәтчин миннэтдарам...
Дајаныб бахдым онун архасынча јенә мән...
О гәрибә кедирди...
Кедирди гәрбә сары:
Инамсызды јериши, инамсызды көркәми.
О кедирди, елә бил даш кәсәкли јоллары
Үмидсиз, чәсарәтсиз кечән адамлар кими...

ЕПИЛОГ

Мән Шәргә дөнүрәм гатарла јенә,
Анчаг Нөјман јохдур, тәкәм, тамам тәк.
Елә бил гәлбимин дәринлијинә
Бир суал гонмушдур:

—О нә едәчәк?..

З а м а н ы н с ә с и

—Нөјман нә едәчәк?
Бу ки бәллидир.
Ағалыг фикриндә оланлар һамы,
Бајаг өзүн дедин: ики диллидир.

М ү т ә р ә д д и д с ә с

—О тамам пис дејил,
Бәлкә бир заман
Јашы бир адама дөндү доғрудан.

М ә н

—Әкәр тәрк еләсә е тигадыны,
Бир дә сон чәһдини, сон инадыны.

З а м а н ы н с ә с и

—Јох, буну көзләмә, көзләмә ондан,
О, бу јола кәлмәз, кәлмәз һеч заман.

М ү т ә р ә д д и д с ә с

—Һәр шеј дәјиширсә әкәр дүнјада,
Демәк дәјишәчәк бир заман о да.

З а м а н ы н с ә с и

—Бәли, дәјишәчәк, дәјишиб анчаг,
Даһа һәмишәлик о олмајачаг...
Ахы, чох дәјишди о, либасыны,
Көрдүн ки, танымаг истәмир белә
Чарыглы, ораглы өз бабасыны.
Анчаг атасына јас тутур һәлә.

М ү т ә р ә д д и д с ә с

—Нөјман атасына дајаныб галхыр.

З а м а н ы н с ә с и

—Инан о тәрәддүд учрумундадыр.
Кечмиши, бу күнү, сабаһы бәлли.
Одур ки, һәр јердән үзүлүб әли,
Јахшы көрүнмәјә чалышыр бә'зән.
Боғулан јапышар саман чөлүндән.

М ә н

—Јаман инадкардыр,
Әмәлләрилә
Мәһв едир өзүнү өз әлләрилә.

З а м а н ы н с ә с и

—Башга чарәси јох, о көзәл билир,
Бу әсрин һикмәти һарадан кәлир.
О билир, илләрин сонсуз ахары,
Нә гәдәр инады, инадкарлары
Бәшәрин јолундан атмыш кәнара.

Шүүр һөкм еләјир әл чатмазлара.
Һаны тәбиәтин кини, гәзәби?
Көјләрдән охунур үмманын диби.
Кечиб асиманын једди гатындан
Аја ајағыны гојанда инсан,
Нөјман өз думанлы фәлсәфәсилә
Бир мүддәт инамсыз кәзәчәк һәлә...
Сәнисә апарыр әсрин гатары,
Күндөгана сары—күнәшә сары.
Бабалар демишдир бир мәсәлдир бу:
«Киминин әввәли, киминин сону».
Онун нә әввәли, нә сону вардыр.
Һәјатын өзүнүн гануну вардыр.
Нөјман бу ганунла дуруб үз-үзә,
Елә бил јелкәни голмуш бир гајыг
Дүшүб фыртыналы, чошгун дәнизә...
Сәнисә апарыр әсрин гатары,
Күндөгана сары—күнәшә сары.

1973

ИЛК МӘКТУБ

I

Гызым, көндәрдијин әкси алмышам,
Мизимин үстүнә гојуб һәр ахшам
Бахырам шәклинә, мә'сум көзләрин
Хәјала далмышдыр дәриндән-дәрин.
О сакит бахышда бир интизар вар,
Елә бил шимала узанан јоллар
Сәнин көзләриндә бирләшир, гызым.
Нәдән кәдәрлисән, де, нәдән, гузум.
Бәлкә дә һәр сәһәр ојаныб еркән,
Атанын јолуну көзләдикчә сән
О гара көзләрин бошалыр, долур.
Фәгәт нә бир хәбәр, нә кәлән олур.
Кечә пәрдәсини чәкир көјләрә,
Сәнинсә үмидин галыр сәһәрә.
Јатырсан... бәлкә дә јухуда бә'зән
Атаны көрүрсән, тутуб әлиндән
Күлүстан бағында кәздирир сәни.
Ипәк палтарыны, тәзә чәкмәни
Ушаглар кәстәриб бири-биринә
Һәсәдлә бахырлар узагдан сәнә.
Сәһәрсә јухудан ојанан заман
Нә палтар олмајыр, нә дә ки, атан.
Долмуш көзләрини силәрәк нәнән
Дејир ки, гәм јемә атан кәләчәк...

16*

243